

15

ESZTERHÁS ISTVÁN

NEMKARSZTOS KIFEJEZÉSEK KISLEXIKONA

Small-lexicon of the Non-karstic Expressions

Kleinlexikon für die nichtkarstischen Ausdrücke

Enciclopedia pequeña de expresiões no-kársticas

Isztimér 1997

A nemkarsztos barlangok kutatása úgy Magyarországon, mint szerte a világon örvendetesen felgyorsult. E kutatások napjainkban kezdenek egységes tudományággá összeforrni. A komoly és jelentős előzmények ellenére is számos nehézség kíséri ezt az önálló tudományágot. E nehézségek egyike, hogy még nem alakult ki az egységes terminológia. Hosszú előkészítő munka után megalakult az UIS Vulkánszpeleológiai majd Pszeudokarszt Bizottsága, melyek többek közt célul tűzték ki a nemkarsztos barlangokkal kapcsolatos terminológia megalkotását is. Ez az összeállítás szerény kísérlet az előbb említett cél megvalósítása érdekében. Gyakorlati haszna pedig talán abban jelentkezik, hogy a karsztbarlangokhoz szokott kutatók számára könnyebben érthetővé teszi a vulkánszpeleológiai és pszeudokarsztos jelenségek tudományos leírását, illetve segíti ilyen munkák készítését.

A kislexikonba a geológiai, vulkanológiai, barlangtani stb. szakirodalaomból /egyeztetve a Geológiai szótár * adataival/ 314 önálló címszó és további 140 szinoníma /illetve széleskörűen elterjedt idegennyelvű kifejezés/ és 63 eredeti magyarázó ábra került. E szómagyarázatok felölelik a nemkarsztos barlangokhoz kapcsolódó leggyakoribb kőzeteket, e kőzetek legjellemzőbb ásványait, felsorolja a barlangtípusokat, a barlangképző folyamatokat, a barlangi képződményeket, valamint a vulkanológiai és pszeudokarsztos jelenségeket és formákat - de nagy számuk és a kiválasztás nehézségei miatt nem kerültek bele a földrajzi helynevek és a nemkarsztos barlangokkal foglalkozó kutatók.

Ez a kifejezésgyűjtemény úttörő e témakörben, így nyilván magán viseli a kezdeti próbálkozás fogyatékoságai, ezért a szerző szívesen veszi a tisztelt használók kiegészítéseit, javaslatait.

*JULIA A. JACKSON editor /1997/: Glossary of geology - American Geological Institute, Alexandria, Virginia

Aa-láva /polinéz kifejezés/ olyan híg láva, amelynek a tetején salakos törmelék úszik. Ez legtöbbször éles szögletes darabokból áll. Szállítószalaghoz hasonlóan viszi a törmeléket a híg, legtöbbször bazaltláva. /Lásd még: salakos felszínű láva/

Abrázios barlangok /littoral caves, Brandungshöhlen/ posztgenetikus képződésű üregek. A tengerek és nyílt vizek partján hullámverés hatására alakultak. Mind a karsztosodó, mind a nemkarsztos kőzetekben előfordulnak.

Abrázios csőbarlangok főként kristályos kőzetekben /gránit, gneisz, labradorit stb./ alakult széles, de aránylag rövid barlangok /pl: a Skandináv-partokon/.

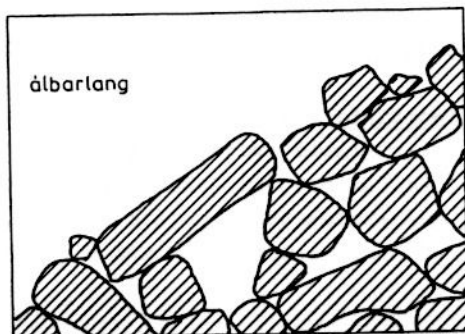
Achnelit lásd: Pelée könnyei

After organic remains lásd: falenyomatüreg

Agglomerátum többnyire nagyobb darabokból álló törmelék összecementálódásával keletkezett, sokszor vegyes összetételű vulkáni kőzet /kőzetkeverék/.

Akréciós lágagömb lásd: vulkáni lavina

Álbarlang /törmeléktömbök közti barlang, Blocktrümmerhöhle, boulder trogment cave/ egymásnak, vagy sziklafalnak támaszkodó kőtörmelék közti üreg. Gyakorlatilag minden merev kőzet törmeléke között előfordulhat.

Albit lásd: plagioklászok

Álkarszt lásd: pszeudokarszt

Amfibólok a szilikátásványok csoportjába tartoznak. A szilikátláncok illeszkedése lehetővé teszi, hogy a kristályrácsba különböző ionok épüljenek. Prizmás hasadás jellemzi őket. Színük változatos. Csoportosításuk kristálytani alapon: rombos, cummingtonit, kalcium, oxi- /vagy bazaltos/, alkáli amfibólok. Olykor jelzőként használják: amfibólandezit, amfibólgránát stb. Keménységük: 5,5 - 6, fajsúlyuk: 3,1 - 3,3. Sötét színiük, de karcuk fehér.

Analcim $\text{Na /Al Si}_2 \text{O}_6 / \cdot \text{H}_2\text{O}$ Színtelen, vagy fehéres, szürkés árnyalatú leveles zeolit. Kiömlési kőzetek /andezit, bazalt/ üregeiben gyakori. Keménysége: 5 - 5,5, fajsúlyja: 2,2 - 2,3.

Anamesztisz a finomszemcsés bazalt neve.

Andezit Többnyire sötét /szürke/ színű, érdes törésfelületű kiömlési kőzet. A kőzetelegyen nagy a földpátok aránya /30 - 50 %/, melyek többségükben ikerlemezesek. Mállásakor felületén sárgásbarna vasoxidos kiválás keletkezik. Összetétele szerint több fajtája van. Egyes darabok összetéveszthetők a dácittal és a bazalttal.

Andezitoszlop lásd: oszlopos andezit

Andezittufa rózsaszínű, vagy vörösesbarna, apró üregeket tartalmazó érdes kőzet. A földpát és egyéb ásványok felismerhetőek benne. kvarcot nem tartalmaz. A piroxén-andezittufa sötétebb színű, hasonlít a bazalttufaéhoz, de nem tartalmaz olivint.

Anhidrit CaSO_4 világos színű ásvány. Keménysége: 3 - 3,5, fajsúlya 2,8 - 3. A gipsztől kétszer keményebb. Vízfelvétellel megdúzzad és gipsszé alakul.

Anortit lásd: plagioklászok

Anyalúg A bázikus lávaömlések sorozata azt eredményezi, hogy egyre hígabb és lúgosabb anyag tárolódik a vulkáni fészekben, így a későbbi lávaömlések egyre bázikusabbak. Végül csak lúg marad, amely többnyire utóvulkáni működés során, hévizekkel /gejzír, fumarola/ együtt alkalmilag a felszínre is kerül.

Apatit Egy foszfátásvány-sorozat. Áttetsző, vagy kevés színárnyalatban előforduló ásványok. Szinte minden magmás kőzetben megtalálhatóak. Keménységük: 5, fajsúlyuk 3,1 - 3,2.

A sorozat legelterjedtebb ásványai:

fluorapatit $\text{Ca}_5 / \text{F} / \text{PO}_4 / 3 /$

hidroxilapatit $\text{Ca}_5 / \text{OH} / \text{PO}_4 / 3 /$

klórapatit $\text{Ca} / \text{Cl} / \text{PO}_4 / 3 /$

Aragonit CaCO_3 rombos dipiramisos kristályformája a kalciumkarbonátnak, változatos kifejlődési lehetőségekkel. Kevésbé stabil, hevítés közben átalakul kalcittá. A kalcittól jobban oldódik, de attól sok esetben csak Meigen-, illetve Leitmer-Feigl-próbával lehet megkülönböztetni. Bázikus eruptív kőzetekben gyakori.

Armchair-shaped hollow lásd: kőfotel

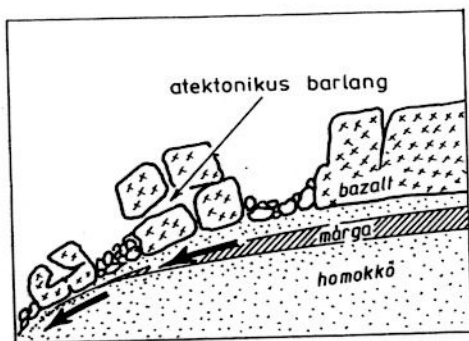
Asa de taza lásd: csészefél

Asche lásd: vulkáni hamu

Ash lásd: vulkáni hamu

Atektionikus barlangok a keletkezési helyükről elmozdult

nagyobb kőzet-
rögökben az el-
mozdulás követ-
keztében kelet-
kező repedések
mentén kialakult
kisebb méretű
barlangok. Hegy-
ségperemek le-
szakadt darab-
jaiban fordul-
nak elő.

Atrio /pontosabban: Atrio del Cavallo - Lólegelő/ a Vezuv-
típusú vulkánok szommája és konója közti gyűrű alakú
völgy. /Lásd még: konó/

Augit bonyolult képletű monoklin piroxén-ásvány. Sötét-
zöld, barnászöld, szurokfekete színű /a vastartalom-
tól függően/. Keménysége: 6, fajsúlya 3,3 - 3,6.
Bázikus kőzetek fontos elegyrésze. Savak nehezen old-
ják, lángban fekete mágneses golyóvá olvad.

Barlangi korall lávacsövekben a folyosók alján, vagy a
falak alsó részén a beszívargó oldatokból kivált kal-
cit- vagy szilikátpizolitek. /Nem azonosak a lávako-
rallal!/
/Lásd még: mágneses golyó/

Barlanglakás mesterséges üreg főként tufába mélyítve.
Ismertek: remetelakások, szentélyek, katakombák és
ezek együttesei, valamint családi lakásnak készült
egy-két fülkés üregek. Ez utóbbiak az azonos környe-
zet miatt többnyire kisebb-nagyobb csoportokban ta-
lálhatók. Mára funkciójukat nagyjából elvesztet-
ték, lakatlanok, vagy raktárként használják őket.
/Lásd még: mesterséges üregek/

Barlangváros sziklakúpok csoportjába faragott barlanglakások sokasága, amelyek szerves egységet képeznek a hasonlóan készített közösségi "helyiségekkel" együtt. Napjainkra a barlangvárosok nagyobb része már lakatlan.
/Lásd még: mesterséges üregek/

Barranco lásd: barrankó

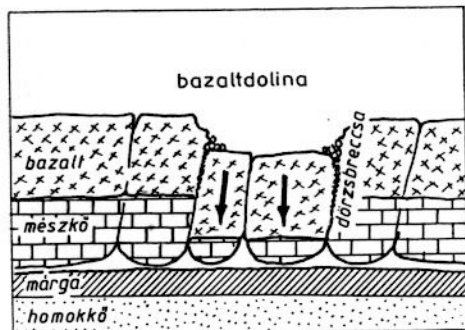
Barrankó A vulkánikus lejtők többnyire száraz völgyei a barrankók. Vagy a tömörülés okozta lezökkenés, vagy az időszakos vízfolyások, vagy egymás hatását felerősítve mindkettő együtt alakítja ki.

Base surge a Pelée-típusú vulkánkitöréseknél a talajmenti tolóhullám. Az izzógáz-kitöréseknél induló nuée-k kísérelője.

Bazalt sötét színű bázikus vulkáni kőzet, az olivinmentes gabbró kiömlési megfelelője. Kőzetelegében csak elvétve figyelhetők meg jól fejlett kristályok. Többnyire finomszemcsés /anamesztisz/, ritkán durvaszemcsés /dolerit/, vagy hólyagos. Sajátos elválásokra hajlamos. A köznyelv bazaltnak mondja az egyéb bazaltos kőzeteket is.

Bazalaprózdás és -mállás a kőzet összetételétől, településétől, merevedésétől függő lepusztulási formák. Főbb típusai: gömbhéjas, oszlopos, padozott, tömzsös, kokkolitos stb.

Bazaltdolina egy pszeudokarsztjelenség. Aránylag vékonyabb bazalttakarókon alakul ki, ott ahol az alapkőzet karsztosan oldódhat és az

Bazaltos amfiból /oxiamfiból/ olyan amfiból, amelyiknek viszonylag nagy a vas ^{III}-tartalma és az OH helyét oxigén foglalja el. Bonyolult elegykristály, lényeges elemei: Ca, Fe, Mg és Ti. Felszíni bázikus kiömlési kőzetek elegyrésze. Kettős szilikátlánc, amely oktaéderes kötéssel kapcsolódik.

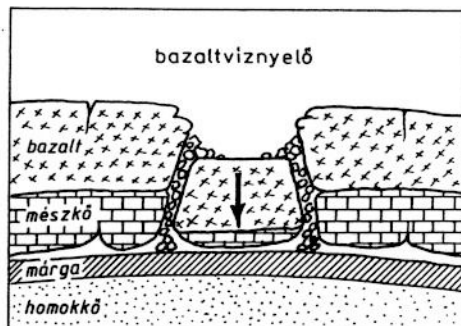
Bazaltos kőzetek sötét színű, piroxén-ásványokból álló bázikus kőzetek összessége. Felosztásuk az olivintartalom, illetve az alkáliak mennyisége szerint történik: olivinbazalt, thaelites bazalt, földpátbazalt, nefelinbazalt, leucitbazalt, tefrit, fonolit, pikrit, trachitdolerit, bazanit, limburgit, anamezit .

Bazaltoszlop lásd: oszlopos bazalt

Bazaltplató többnyire résvulkánokból kiömlő híg lávából keletkezett nagyobb kiterjedésű, hozzávetőlegesen sík felszín.

Bazalttufa szürke, vagy barna érdes, vulkáni hamuból települt porózus kőzet. Bazalttörmelék és néhány bazalt-ra jellemző ásványt /olivint, augitet, amfibólt stb./ tartalmaz a legtöbb esetben.

Bazaltvíznyelő egy pszeudokarszt-jelenség. A bazaltmezák sajátos víznyelői nem tölcsérformájúak, hanem inkább szakadékosak, törmelékesek. Ott alakulnak ki, ahol az alapkőzet karsztosan üregesedett és a bazalttakaró lámpaernyő formációjú litoklázisrendszerrel rendelkezik.

Bazanit földpátpótlókat tartalmazó olivinbazalt. A bazalt-ra emlékeztető, többnyire sötét színű finomszemcsés vulkáni kőzet. 5 %-nál nagyobb mennyiségben tartalmaz olivint. A köznyelv bazaltnak monja a bazanitot is!

Bázikus magmás kőzet 52 %-nál kisebb SiO_2 -tartalmú, vasban, magnéziumban, kalciumban gazdag, sötét színű magmás kőzet. Többésgben vannak benne a fémoxidok. Hígan folyós lávát alkotnak: pl. gabbró, diabáz, bazalt, stb.

Bennőtt kristályok a kőzetelegy anyagában, attól teljesen körülfogva keletkezett kristályok. gyakori köztük a szabálytalan, idiomorf kristály. Lassú kristályosodás során nagyobb, szemmel látható kristályok alakulnak /gránit/, gyors lehűléskor mikrokristályok /bazalt/.

Bentonit vulkáni kőzetekből és tufákból mállás útján keletkeznek. Zöldes színű, fényes, csúszós tapintású, száradva darabokra töredezik. Körömmel karcolható kőzet. Andezitben a mélységi melegvíz hatására is keletkezik.

Biotit /macskaarany/ az alumíniumszilikát K, Mg, Fe tartalmú elegykristálya. A legterjedelmesebb csillántípusú szilikát. Színe a barnától a zöldesfeketéig változhat. Igen könnyen hasad. Keménysége: 2 - 3, fajsúlya 2,7 - 3,2.

Block smoker lásd: szulfidkémény

Block lava-flor lásd: vonszolások rögláva

Blocktrümmelhöhle lásd: álbarlang

Boulder trogment cave lásd: álbarlang

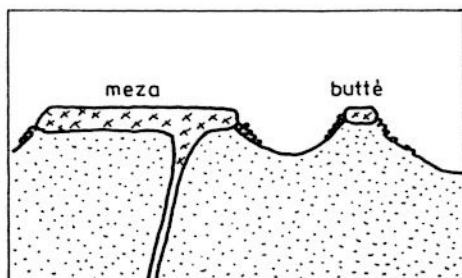
Boundary ridge caves lásd: varratbarlangok

Brandungshöhlen lásd: eróziós barlangok

Breccsa az egykor szálbanálló kőzet aprószemű, szögletes törmelékéből cementálódott kőzetelegy. A vulkáni breccsa a hamuba cementált lávadarabok összessége.

Buborékbarlang lásd:
gázhólyag

Butté hasonló a mezához, azaz e jelenség is az egykori bazalttakaró maradványa, csak jóval kisebb tejű tanúhegy.

Ceniza lásd: vulkáni hamu

Chabasit $/Ca, Na_2 // Al_2Si_4O_{12} / \cdot 6H_2O$ a kockás zeolitek csoportjába tartozó ásvány. Üvegfényű, sárgás színű, lángban megduzzad, majd fehér üveggé olvad. Keménysége: 4 - 5, fajsúlya 2 - 2,1.

Cicatriz lásd: gázhólyagheg

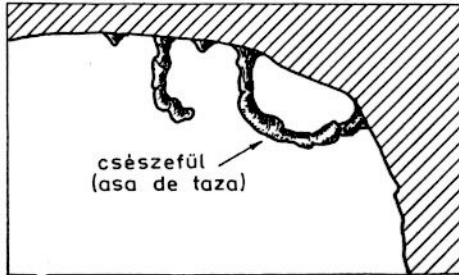
Cliff-foot cave lásd: sziklalábbbarlang

Cono lásd: konó

Cornisa lásd: párkány

Cylinders lásd: hengermélyedések

Csészfül /asa de taza / olyan lávasztalaktit, amely meggömbülve mindkét végén a mennyezethez tapad, vagyis egy pszeudosztalagnát.

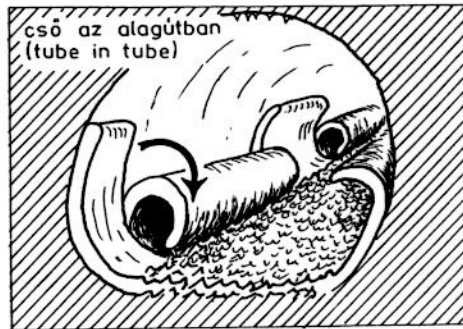

Csillámpala sok ezüstfényű csillám /muszkovit, biotit/ található a különböző összetételű kőzeteleegyben. Palás rétegei általában redőzöttek. Hasonlít a fiallitre, de több benne a csillám. Igen jelentős /olykor 50 %-ban/ mennyiségben tartalmaz kvarcot. Irányított nyomással, magas hőmérsékleten agyagos üledékből keletkezett átalakult kőzet.

Csőbarlang lásd: abráziós csőbarlang, homokkőcsőbarlang és gáz- vagy gőzkifúvások

Cső az alagútban

/tube in tube/
különös képződménye a lávacsőbarlangoknak. Akkor alakul, ha a lávacső oldalára tapadt párkány az újraolvadás közben úgy hajlik

vissza, hogy közben hengeres üregeket zár közre. Egyesek "tube in tube"-nek mondják azokat a barlangfolyosóban található fülkék is, amelyek egy-egy szétduzzant lávahólyag után visszamaradt, ember számára is járható üregek.

Dácit változatos szövetű és színű tömött kiömlési kőzet.

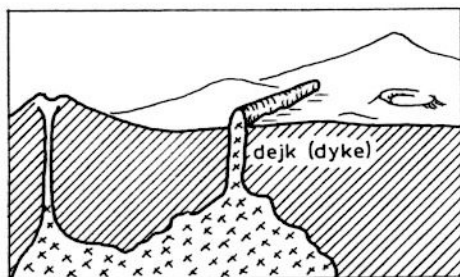
Kőzetelegyében a különböző ásványkristályok jól látszanak. Mindíg alkotórészei közt van a zsíros fényű, szabálytalan alakú kvarc. Összetéveszthető a trachittal, andezittel, riolittal.

Defláció a szél kőzetpusztító tevékenysége. Főként a laza, szemcsés, illetve az ebből cementálódott kőzetek /homokkő, homok, lösz, márga, kőzetliszt stb./ esetében hatásos tevékenység.

Deflációs barlangok posztgenetikus eredetű, többnyire széles, rövid fülkék, vagy ereszek. Főként laza, szemcsés kőzetekben /vulkáni tufákban, homokkőben stb./ alakulnak.

Dejk /dyke/

A függőleges kőzetrészekbe betüremkedő, vagy a kőzetet szétfeszítő és a résbe betelepülő idegen kőzet alkotta képződmény. A telérhez hasonló, de attól nagyobb.

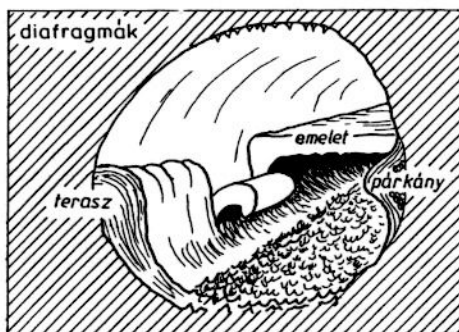
Denudáció egy magasabb térszín lepusztulási folyamata. Az ún. külső erők /szél, csapadék, hóingadozás stb./ többnyire együttesen támadják a kitettebb térszíneket, azokat darabolva, mállasztva és anyagukat elszállítva.

Dezmin /Ca,Na₂/ Al₂Si₆O₁₆ · 6H₂O egy zeolításvány. Üveg, vagy selyem fényű fehér, vagy rózsaszín megjelenésű. Szálaz nyálábjai kötegeket alkotnak, vagy sugaras halmazokat. Lángban felleveledzik, majd megolvad. A HCl kocsonyásodás nélkül oldja.

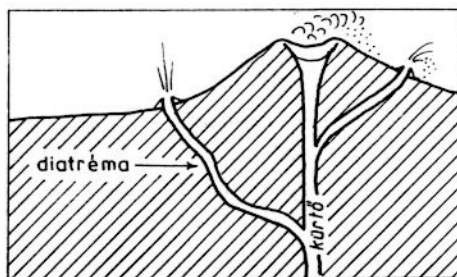
Diabáz zöldes, feketés érdes felületű bázikus kiömlési kőzet. Kőzetelegyében az ásványos zárványok többnyire elkülöníthetők. A bazalttal rokon kőzet, de az andezithez külsőleg jobban hasonlít.

Diafragma a lávacsőben a másodlagos lávafolyásból származó bélés, vagy perem, illetve ezek módosulata, kombinációja, vagy töredéke. Sok megjelenési formája lehet, a legismertebbek:

- a párkány,
- a terasz,
- a félhenger,
- a ránőtt emelet.

Diatréma egy az alapközeten átfúródott kürtő, vagy a vulkáni kráterben kisebb-nagyobb csatornák, amiken forró gázok, gőzök és oldatok törnek a felszínre.

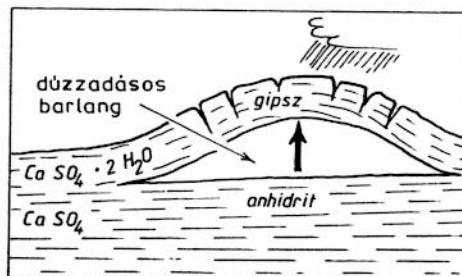
Diopszid $\text{CaMgSi}_2\text{O}_6$ kevés víztartalommal. Zöld színű kristályai oszloposak. Rendkívül elterjedt piroxénásvány. Vulkanai kőzetekben inkább szemcsés halmazokban és csak ritkán kristályos formában fordul elő. Keménysége: 5,5 - 6, fajszúlya: 3,2 - 3,4

Dolerit a durvaszemcsés bazalt neve.

Dűzzadási barlang

alakul, ha a vízmentes kalciumszulfát /az anhidrit/ felső rétege vizet vesz föl és mintegy 33 %-os térfogatnövekedéssel gipsszé

alakul. Eközben óraüvegszerűen felboltozódik, barlangüreget alkotva az anhidrit és a gipsz határán. Formailag hasonlít a lávaboltozódáshoz.

Dyke lásd: dejk

Effuzió a vulkáni működés során a láva kiömlése és szétterülése.

Ejekció Kidobálás, lávafosztlányok, bombák kiröpitése a vulkáni kráterből.

Eróziós barlangok a mészkövekben általánosak, de homokkövekben, piroklasztikumokban sem ritkák. A szilikátközetekben is ismertek mind a lineáris eróziós barlangok, mind a folyóvízi oldalazás alakította barlangok, mind a vízesés alatti barlangok. /Lásd még: termális erózió!/

Erupció a vulkáni kitörés. A vulkáni fészekben /magma kamrában/ felgyülemelő feszültségek levezetése. Az erupció anyaga szerint lehet: gáz, törmelék, és láva erupció. A működés intenzitása szerint: Hawaii-, Stromboli-, Volcano-, Vesuvio-, Pelée-, Surtsey-, valamint óceánfenéki típusú.

Erupciós kráter a kürtő tetején levő, tölcsérszerűen kiszélesedő nyílás. A nyugodtabb működésű vulkánok produktuma.

Evorzió /szolúció/ az örvénylő víz által előidézett erózió.

Az állandóan, vagy időszakosan ugyanazon térben működő örvény a mozgatott hordalék segítségével mély eróziós üstöket váj a mederbe, illetve annak falába. Vízesések alatt barlangméretű üregeket is alkothat.

Explózió vulkáni robbanás, nagy erejű kitörés. /Lásd még: erupció!/
 .

Explóziós barlang Gőzrobbanás által alakult barlang. Az utóvulkanizmus során feltörő vizek a diatrémacsatornában túlnyomás alatt vannak, így hőmérsékletük lényegesen meghaladhatja a 100 °C-ot. A felszínközelségben a túlnyomás megszűnik, így a túlhevült víz hirtelen, robbanásszerűen válik gőzzé szétfeszítve a kőzetkörnyezetet. A vízből kiváló ásványi anyagok stabil barlangtérre cementálják a robbanásos üreg törmelékes kőzetfalát.

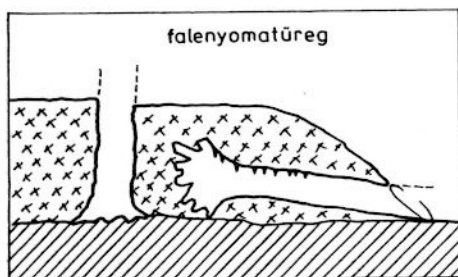
Explóziós kráter robbanások által keletkezett tölcsérszerű kiszélesedés a kürtő tetején. Körülötte a kidobott kőtörmelékéből gyűrű található. Egyik fajtájuk a "maar" /az Eifel-hegységből leírva/, ahol kis tavak /1 km/ vannak a törmelékgyűrűtől körülölelve. A maar-kráterek alatt diatrémakürtők vannak.

Extrúzió /kinyomulás/ A sűrű láva /pl. dácit, riolit/ a kráteren nem képes kifolyni, hanem csak kibuggyan egy kerekded formációt, az ún. lávadómot alkotva. Az extrúziót gyakran kísérik robbanások, mert a kiszajtott láva csak időlegesen képes visszafojtani a vulkán nyomását, ami ezáltal erősen megnő és robbanáshoz vezet.

Fakolit lencse alakú szubvulkáni forma. A földkéreg gyűrődésével egy időben a rétegredek közé benyomult és megdermedt magma alkotja. Rokon képződménye a lakkolit-nak.

Falenyomatüreg /tree-mold, trunk cave, after organic rema-

in, grotte de moulage/ a láva vagy pirokklasztikum által magázazárt elszenesedett egykori fák helyén keletkezik, ha később a faszemet a beszivárgó vizek, vagy az emberek kiszállítják, kitermelik.

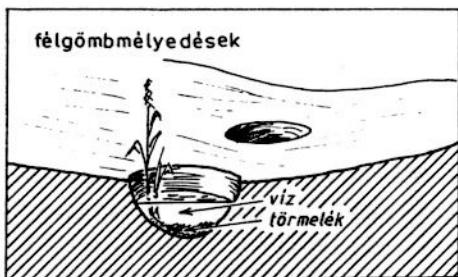

Fekete füstölgő lásd: szulfidkémény

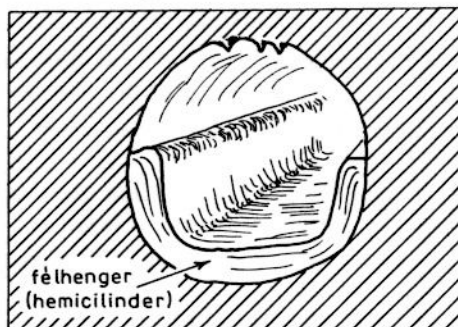
Félgömbmélyedések,

vagy kamenicák /hemispherical pits/ felszíni oldásos pszeudokarsztos jelenségek kevésbé porózus és átítható lapos felszíni

szilikátkőzetekben /egyes homokkövek, gránit stb./. Formájuk többnyire félgömbszerű, gyakran megáll bennük a víz. /Lásd még madáritatók!/
 víz
 törmelék

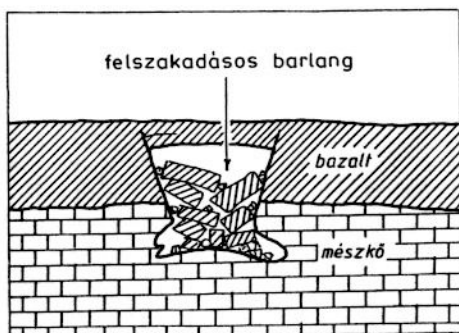

Félhenger /hemicylinder/ a lávaszőben a másodlagos lávafoolyásból származó diafragma képződmény. Az oldalfalakat és járatátjat egy-

Felszakadásos barlang Az alapkőzet bármilyen eredetű üre-

gesedése, ha felszakadással átöröklődik a fedő kőzetbe és abban barlangot alkot, úgy felszakadásos barlangról beszélünk. Ez a posztgenetikus barlang bármilyen kőzetben előfordulhat. A vulkáni kőzetek ilyen barlangjait jameo-nak nevezik. /Lásd még: jameo/

Felizek a finomszemcsés, savanyú lávakőzeteknek, illetve ezek üvegjeinek és piroklasztikumainak az összefoglaló neve. Ritkábban fordulnak elő, mint a bázikus kőzetek hasonló megjelenésű változatai. Felbomlásuk során csak gyenge minőségű talajokat alkotnak.

Felsentor lásd: sziklakapu

Fenokristályok nagyranőtt, gyakran idiomorf kifejlődésű ásványkristály a lávakőzetekben.

Fennőtt kristály Üregek és hólyagok falán ideális körülmények között keletkezett kristály. Ezek a kristályok többnyire szabályosak. A kristályosodási hőmérséklet és az idő függvényében lehetnek aprók, vagy nagyok.

Fiammé /lángnyelv/ A laza ignimbitben ellapult kőzetdarabok, a fiammé-k egy sávos szerkezetet alkotnak. Az ignimbiten kívül más kőzetekben nincsenek.

Fissure cave lásd: tektonikus barlang

Fonatos aljzat /ropy floor/ Lávacsőbarlangok alján előforduló képződmény. A lāvacsőben másodlagosan /harmadlagosan/ végighömpölygő gázokban szegény, ún. "pahoehoe" lāvából képződő kötőfonatos fodorokba szilárdult lāvászőnyeg. /Ellentéte a vonszolósos rögláva szőnyege./

Fonatos sztalagmit lásd: lāvagiliszták

Földalatti lāvakaptura lásd: lāvakaptura

Földpát főként alumíniumszilikátok elegykristályai. Legfontosabb csoportjai:

- az alkáli földpátok /Na és K ionokkal/, ilyen a szanidín, az ortoklász, az albit sorozat valamennyi tagja,
- plagioklászok /Na és Ca ionokkal/, ilyen az andezin, az oligoklász, a labradorit, a bytownit, az anortit sorozat ásványai.

Földpátpótlók alakulnak a magmaolvadékból, ha a SiO_2 mennyisége már nem elegendő a földpátok képzéséhez. Így a földpátok helyett, vagy mellett alkáli alumíniumszilikátok képződnek, főként: nefelin, leucit, analcim, stb.

Fumarola a vulkáni, vagy posztvulkáni tevékenység során kiszabaduló forró gőzexhaláció. Általános összetétele: 95 % víz, 4 % CO_2 , 1 % bórsav, ammónia, metán, hidrogén. Elsőleges fumarolának mondjuk, ha a magmakamrából táplálkozik. Másodlagos /szekundér/, vagy gyökértelen /rootless/ fumarola, ha a lāvafolyás, vagy piroklasztikum gőzét vezeti fel.

Függőleges vulkáni csatornák /open vertical volcanic conduits/ Egy víznyelőként is működő lāvazsomboly-féleség. A forró lāvától átalakult idegen kőzetek /xenolitok/ és a lāvakőzet határán kialakult üregek.

Fürtöskő lásd: sztafilit

Gas blow-hole lásd: gázkifúvásos akna

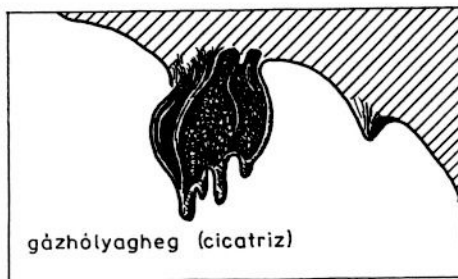
Gáz- és gőzkifúvások a magmakamrából, vagy a telérek és slirek metamorfizáló zónájából vezetik a diatrémakürtön át a felszínre a keletkező gázokat, gőzöket és forró oldatokat. A kibocsájtott anyaguk szerint lehetnek:

- szolfatárak /főként kéngázokat termel/,
- mofetták /főként széndioxidot termel/ és
- fumarolák /főként gőzt termel/.

Az ember által is járható csatornáik a csőbarlangok.

Gázhólyag /hólyagbarlang, buborékbarlang/ A híg láva gyakran igen sok gázt tartalmaz. E gázok meghatározott áramlási és dermedési folyamatok között nagy mennyiségben /olykor 80 - 100 m³/ egyetlen helyre gyűlnek össze ún. hólyagbarlangokat alkotva.

Gázhólyagheg /cicatriz/ olyan újraolvadásos lávasztalaktitformáció, amely a mennyezeten alakult lávabuborék szétdurranásából marad vissza. Többnyire dohánylevél formájú lávacsafrang.

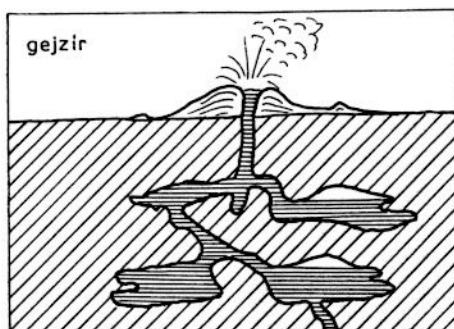
Gázkifúvásos akna /gas blow-hole/ A nagyobb térfogatú lávacsővekben, azok kialakulásának idején tekintélyes mennyiségű gáztömeg halmozódik fel. Egy-egy újabb, a csőben történő lávaáradás hatására a gáz összepréselődik, nyomása megnő és felszakítja a mennyezet leggyengébb pontját. E diatréma és az alatta levő, korábban kialakult barlangtér alkotja a gázkifúvásos aknát.

Gázlabda lásd: lávalabda

Geodabarlang /geoda cave/ barlangméretű geodaüreg, melynek falait - mint illik - szépen fejlett, fennőtt kristályok díszítenek /opál, pirit, galenit, kalcit, barit, fluorit, stb./ Lásd még: kristálykamra, miarolites üreg, telérüreg.

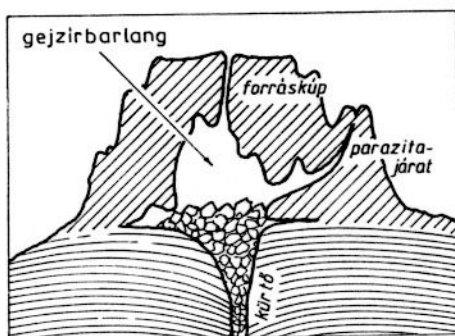
Gejzír /szökőforrás/

Forróvízű, legtöbbször lúgos kémhatású forrás. Működése szakaszos mind intervallumában, mind az oldottanyagtartalom, hőmérséklet, pH stb. tekintetében. Mészből és kovából álló gejziritet raknak le kürtőjük körül.

Gejzírbarlang /-üreg/

genetikailag átmenetet képez a szin- és posztgenetikus barlangok között. Mélybenyúló kürtőjük és a lúgok által oldott fülkék posztgenetikusak, míg a maguk köré épített üreges gejzirkupjuk szingenetikus keletkezésű.

Gejzirit meszes és kovás kőzetelegy alkotta hidrokvarcit. Összetétele igen változatos, inkább csak a keletkezésének körülményeiben azonos. Színe fehéres, szürkés, sárgás. Gyakran opálos és vastartalmú zárványokat tartalmaz.

Gipsz $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ szintelen, szürkés, vagy sárgás fényű ásvány. Hevítve kristályvizét veszti. Finomszemcsés változata az alabástrom. Keménysége: 1,5, fajsúlya: 2,3. Vízfelvétellel anhidritből is képződhet, ez a folyamat az alapja a duzzadásos gipszbarlang-képződésnek.

Gismondin $\text{Ca} / \text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_8 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ zeolításvány. Legyező és félgömbszerű nyalábokat alkot bázikus kiömlési kőzetek réseiben. Fehér, vagy áttetsző, lángban tejszerű gömbbé olvad. Fajsúlya: 2,2, igen törékeny.

Glaciális törésbarlang az egykori jégtakaró mozgása által szétfeszített sziklákban visszamaradt töréses üreg.

Glaukonit kálium- és foszfáttartalmu, monoklin rendszerű, világoszöld pikkelyes ásvány. Előfordulnak a magmás, az átalakult és az üledékes kőzetekben is. Ez az egyik leggyakoribb csillám.

Gnammas lásd: madáritatók

Gneisz tömör metamorf kőzet. Nagy mélységekben képződött. Változataik: a nagyobb mélységben alakult szemcsés szerkezetű gneisz és a kis mélységben keletkezett réteges gneisz. Fontosabb ásványai: kvarc, ortoklász, albit, amfiból, gránátok, epidot stb.

Gömbhéjas bazalt aránylag ritka változat. A mállás, lepusztulás során gömbhéjasan aprózódó bazalt.

Gőzrobbanásos üreg lásd: explóziós barlang

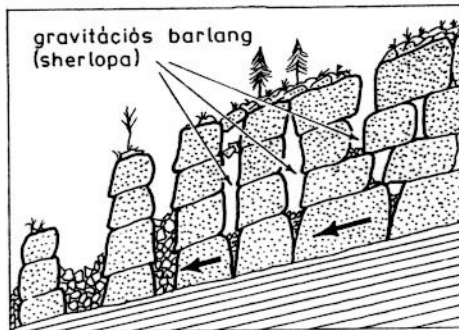
Gránátok igen változatos összetételű, de egymáshoz hasonló, ideálisan tömbös formában megjelenő szilikátásványok. Színük, fényük és keménységük miatt /5,5 - 7,5/ kedvelt ékkövek. Eruptív, metamorf és szediment közetekben is előfordulnak. Leggyakoribb változataik: anardit, pirop, uvarovit, almadin, stb.

Gránit Durvaszemcsés, kemény, mélységi magmás kőzet. Jól elkülöníthetők benne a különféle ásványkristályok. Színét a benne domináló ásvány adja, de többnyire vörösek, vagy szürkék. A kvarc mindig jelentős mennyiségben /10-40 %/ van összetevői között. Pontos alkotója még az ortoklász is.

Gránitporfir a gránittal azonos ásványi összetételű, porfíros szerkezetű, kontaktzónában keletkezett, mikrokristályos ásványokból álló kőzet.

Gravitációs barlang

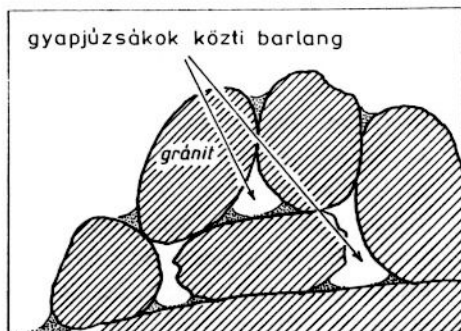
/elfogadott szi-bériai kifejezéssel: sherlopa/
Lejtős alapkőzeten oldaltámasz hiányában párhuzamos karéjokban válnak le a fedő kőzet részei, melynek darabjait a gravitációs erő lefelé mozgatja a lejtőn. Az elválás következtében szétnyíló hasadékokban szélesedő függőleges hasadékbarlangok alakulnak.

Grotte de moulage lásd: falenyomatüreg

Gyapjuzsákok közti barlang /Woll-sackfugenhöhle/ a kristályos kőzetek jellemző barlangtípusa.

A sajátos, gyapjuzsákos kimálás hatására alakulnak. Vannak egyszerű fülkék, átjáróbarlangok és igen bonyolult labirintusbarlangok.

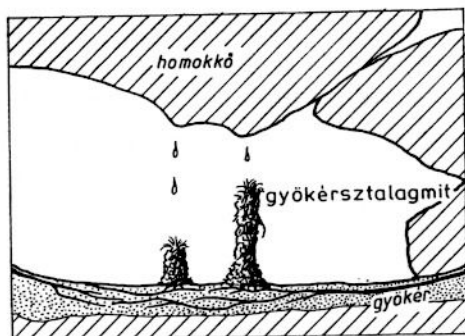

Gyökérflóra /root flora/ Közel a felszínhez levő barlangok mennyezetén található repedéseken gyakran gyökerek nyúlnak a barlangtérbe. Ez különösen a lávafolyások alatti barlangokra jellemző. Ezek megjelenésükben /a növény fajától is függően/ vagy dús rojtokat alkotó hajszálgyökerek, amelyek a barlangtér levegőjének páratartalmát hasznosítják, vagy egészen a barlang aljáig leérő vastag harangozó kötélre emlékeztető képződmények, amelyek a barlang alján összegyűlő pocsolyák vizét veszik fel. A gyökerek szövevénye a barlangi rovaroknak is otthont ad.

Gyökérsztagmit

/Wurzelstalagmit, korenove stalagmity, root stalagmit/ sztalagmitformájú, burjánzó gyökérfonadék.

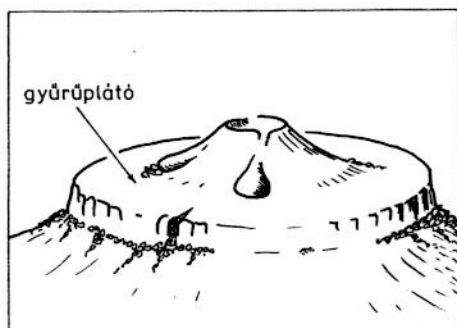
A felszínhez közeli homokkőbarlangok alján kuszó fenyő és nyír gyökerek fejlesztenek gyökérsztagmitet a mennyezetről csepegő vizek alatt. Ritka jelenség, csak

számos feltétel együttes megléte esetén fejlődik ki.

Gyűrűárok /ring-shaped trench/ A lávadóm és a kráterperem között levő többé-kevésbé köralakú árok. A lávadóm lehülése következtében létrejövő zsugorodás hatására alakul ki a közzethatáron.

Gyűrűplátó felszíni makroforma. Oly módon alakul ki, midőn egy korábbi erupció nagyobb területű plátója közepébe a későbbi kitörés során egy újabb, de kisebb kúp települ és a korábbi körplátóból csak egy gyűrűformájú fennsík részt hagy meg.

Hasadékbarlang /Spalthöhle, fissure cave/ lásd: tektonikus barlang

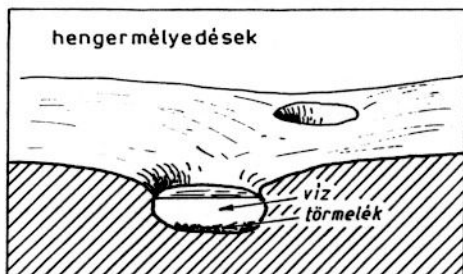
Hasadékvulkán esetén a láva nem kürtőn, hanem keskeny, hosszú hasadékon tör fel. Így a törmelékszórás minimális, inkább csak takarót alkotó bazikus láva kerül a felszínre.

Hemicilinder lásd: félhenger

Hemispherical pits lásd: félgömbmélyedések

Hengermélyedések /korongmélyedések, cyliders/ felszíni

oldásos pszeudo-karsztos jelenségek kevésbé porózus és átítható lapos felszíni szilikátközetekben /egyes homokkövek, gránit stb/. Hozzávetőleg köralajú, meredekfalú /olykor aláhajló falú/ mélyedések, gyakran megáll bennük a víz. Lásd még: madáritatók

Hialit, vagy üvegopál $\text{SiO}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$ egy üvegszerű opálváltozat. Kiömlési kőzetek repedéseiben, limonites mállási felületeken cseppköves, gömbös bekérgeződéseket alkot.

Hidrokvarcit hévizekből kiváló, főként kvarcot $/\text{SiO}_2/$ tartalmazó ásványelegy. Jellemzően mint telérkőzet, vagy mint gejzirit jelenik meg. /Lásd még: gejzirit/

Hidrotermális metasomatózis /forróvízes ásványanyag-szállítás/ A forró $/500^\circ\text{C}$ feletti/ nagynyomású oldat ércanyagokat is oldatban tart. Lehűléskor ezek a keletkező kőzet repedéseiben kristályosodik ki.

Hlaup a jégtakaró /jökull/ alatt kitört vulkán hőhatásától megolvadt jég hidegvizes áradata.

Hólyagos bazalt /shelly pahoehoe/ igen híg, erősen gázos lávából megszilárduló bazalt. Mivel az egymást ismétlő kitörések anyaga egyre hígabb, így a hólyagos bazalt többnyire a legutolsó kitörések produktuma, a legfelső zónában található. Lásd még: kenyérső

Hólyagos lávasztalaktit

laktitek /vesikulárok/

Újraolvadásos, vagy másodlagos lávasztalaktitek. Egyenletes fröcskölésként jelentkeznek a mennyezeten és

a falak felső részén. Belsejük szivacsos a sok gázhólyagtól.

Homokkő 2 mm-nél kisebb kőzetaryabokból összecementálódott kőzet. A barlangképződés szempontjából fontos, hogy kötőanyaguk karbonát, szilikát, limonit, vagy márga. Málladékuk és színük igen változó.

Homokkőbarlang A homokkőben alakult barlangok többféle genezisűek /korróziós, aprózódásos, eróziós, deflációs, atektonikus, felszakadásos, tektonikus, álbarlangok, stb./, de szinte kivétel nélkül posztgenetikusak.

Homokkődolina /homokdolina/ mésztörmelékű homok, vagy meszes kötésű homokkőfelszínnek karsztjelensége. Hasonlóan alakulnak, mint a karsztkőzetek dolinái, de lágyabb formákat mutatnak, mint amazok.

Hornito egy másodlagos kürtő és a körülötte épült törmelékúp, amely a lefolyó lávaár felszínén képződik. A lávából kilépő gázok a lívamezőt egy ponton felszakítják és az ott kitörő gázok a magukkal ragadott törmelékből kúpot építenek. Megjelenésükben hasonlítanak a parazitakráterekhez, de ezek a főkráterből táplálkoznak. /Lásd még: gázkifúvásos akna/

Horzsakó az apróhólyagos riolitnak az elnevezése. Egykor a legkitűnőbb malomköveket készítették e kőzetváltozattól. Napjainkban inkább csak a belőle őrlött kőzetport hasznosítják. Tévedésből gyakran keverik a pumittal.

Ignimbrit horzsakőtörmelékből, habos kőzetdarabokból és sokféle egyéb törmelékből összegegett kőzet. A vulkáni kürtő felső részén törmelékrobbanásból a felszínközeli mozgó törmelékből keletkezik izzófelhő-jelenség kíséretében. Ritkán az egész ignimbritár egy üveges masszává olvad össze.

Illit alkáli alumínium-szilíciumhidroxid, amelynek apró fehér kristályai más ásványokkal együtt fehéres bevonatot képeznek a barlangfalak hasadékaiban. Egyébként a magmatikus kőzetek és csillámpalák kőzetalkotó ásványa.

Ilmenit /titánvas/ FeTiO_3 Fekete, barnásfekete, szurokfényű ásvány. Kristályai táblásak. Bázikus magmás kőzetek alkotó része, de olykor ki is kristályosodik belőlük. Karca fekete, vagy barnásvörös. Keménysége: 5 - 6, fajsúlya 4,5 - 5,2. Mágnessel kiválasztható a kőzettörmelémből. Savak alig oldják.

Inkasszió A barlangokban található nagyméretű, szögletes darabokból álló kőzettörmelék, amely a mennyezetről hullott alá.

Inkassziós barlang

/sziklakitörés alkotta barlang/
A sziklafalból egy nagyobb kődarab kiesése után visszamaradó fülke. Ez történhet a repedezett szikla-

falban a csapadékvíz, a kifagyás, a gravitáció egyenkénti, de gyakrabban egymást követő, egymás hatását felerősítő tevékenysége után.

Intruzió /magma benyomulás/ az a jelenség, amikor az izzón folyó szilikátolvadék, a magma nagyobb tömege behatol a szilárd kőzetek közé, azokat szétfeszítve, ott sillket és dejkeket alkot.

Intruzív kőzetek lásd: mélységi kőzetek

Irregulárok lásd: szabálytalan lávasztalaktitek

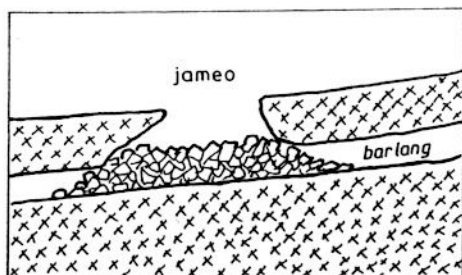
Isingerit ritka szilikátásvány. A kalcittal és szmektitekkel együtt szürkésfehér, éremformájú kéregpikkelyeket alkot néhány barlangban /pl: a Pulai-bazaltbarlangban/ a falakon.

Ismeretlen rácsú zeolitek törékeny tús-szerkezetű nyalábokból állnak. Vulkáni kőzetek repedéseiben fordul elő. Ilyen a: gismadin, thaumait, laumont, mordenit stb.

Iszapár lásd: vulkáni lavina

Izzó felhő /nuée ardente/ Forró gázok, por és nagyobb törmelék lavinaszerű mozgása a vulkáni lejtőn. Peltünően csendes, mert a mert a felső rétegben a gázban mozgó por surlódásmentes, így leszigeteli az alsó rétegben mozgó görgetegeket zaját. Felfelé karfiolszerű felhőket alkot, melyeknek hőmérséklete 700-800 °C, sebessége pedig 100 km/óra is lehet.

Jameo /guancsó kifejezés/, ezzel jelölik a Lanzaroteszigeti lávacsövek felszakadásait, mely kifejezést a szaknyelv is átvett. /Lásd még: felszakadásos barlang/

Jégtolás alkotta barlangok A kőtömböket az egykori jég /glaciális jégtakaró/ toltta egymásra úgy, hogy a tömbök között az olvadás után üregek maradtak vissza. Az így keletkezett üregek tulajdonképpen állbarlangok.

Kaldera /spanyol szó, üstöt jelent/ 1 km-nél nagyobb átmérőjű, meredekfalú süllyedésszerű eredetű kráter-féleség.

Kamenica lásd: félgömbbányák

Kaolinit $Al_2O_3/4Si_2O_5$ A földpátok bomlásából keletkezett mállástermék. A magmás kőzetek mállásából kerül azok repedéseibe, hólyagjaiba - vagy nagykiterjedésű telepeket alkot az elsődleges kőzet tömeges mállása következtében /ez utóbbi a porcellánföld/. Fehér színű, de a vastól, a mangántól színesedhet is.

Kémény Egy üregből felfelé tartó cső, vagy rés. Ez lehet vakon végződő, vagy egy másik nyílt térbe /felszínre/ torkolló.

Kenyérkő /shelly pahoehoe/ A lávaömlés, főként bazaltömlés utolsó fázisában gázoktól erősen átjárt, híg láva kerül a felszínre, ez megszilárdulva hólyagos, habos kőzetet alkot, mely olykor még a víz felszínén úszni is képes. /Lásd még: hólyagos bazalt/

Kétfázisú kalcitkiválás A láva kihülése közben a kalcit kristályosodása kétszer fordulhat elő. Először a kristályosodási folyamat kezdetén az oldat szénsavtartalmának elkülönülése miatt. Másodszor a folyamat utolsó szakaszában /100 °C körül/ az oldószer bepárolódásakor.

Kimállásos eredetű barlangok /weathering caves/ a posztgeotikus üregek csoportjába tartoznak. Vegyi, vagy fizikai mállással /olykor mindkettő kombinációjával/ keletkeznek. A magmás eredetű kőzetekben is elterjedtek. A kőzet összetevői a mállást okozó hatásokra különbözőképpen reagálnak és ez okozza a szemcsék kipergését. Csak kisméretű barlangok keletkeznek így.

Kinyomulás lásd: extrúzió

Kiömlési kőzetek /vulkáni kőzetek/ A feltüremkedő magma előbb magmakamrákban /vulkáni fészekben/ gyűlik össze, majd a felszínre, vagy a tengerfenékre ömlik. A képlékeny kőzeteleget kiömlés után lávának, megmerevedés után vulkáni kőzetnek nevezzük. A gyors lehülés miatt aprószemcsés, részben üveges szövetű kőzetekké válnak.

Kipuka /polinéz kifejezés/ A lávafolyások által körülzárt terület, "sziget", amely keletkezésekor kiemelkedik környezetéből /sokszor a vegetáció is megmarad/, de később mélyedést is alkothatnak, ha a láva szintje megemelkedik körülötte. A mélyebb kipuka sem tekinthető depresszióknak.

Kisajtolt lávagumó /squeeze-up/ Az aktív lávafolyás már megkérgeződött felszínén keletkezett nyíláson, repedésen a kéreg alatti viszkózus láva a nyomás által kipréselődhet. E kipréselődésből többnyire kisebb /néhány cm-től 1 m-ig terjedő/, szabálytalan alakú gumók, varratok alakulnak.

Kivájt barlangok a víz /a jég/, vagy a szél által mozgott törmelék koptató hatására alakultak a kőzetekben. Bármilyen kőzetben létrejöhetnek. Fajtái: az eróziós barlangok, az abráziós barlangok, a deflációs barlangok stb.

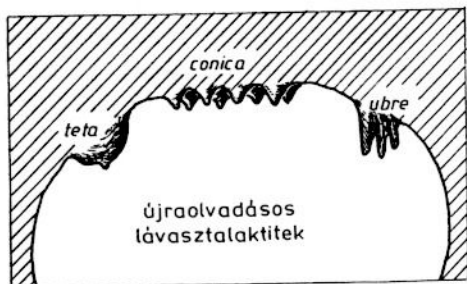
Klufthöhle lásd: szakadékbarlang

Kockás zeolitek /gamma csoport/ E zeolitekben az alumíniumszilikát-tetraéderek a tér minden irányában egyformán erősen kötődtek. Ilyen zeolitek pl: a harmoton, a lewin, a phillipsit, a chabasit, a bmelimit, a fonjosit, az analchim stb.

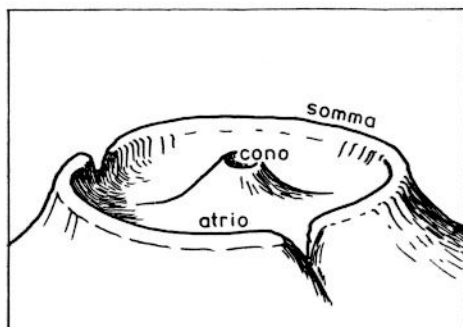
Kokkolitos mállás /kukoricás mállás, ragyas mállás/ Azon bazaltoknál fordul elő, melyekben sok a földpátpótló. A földpátpótlók a kihülés folyamatában sajátos módon koncentrálnak, amelyek aztán a később őket érő fény és hő hatására eltérően duzzadnak a többi részecskétől. Ezen eltérő duzzadás hatására szeplőssé válik a bazalt, majd szemcsékre bomlik és kipereg.

Konglomerátum Legömbölyödött törmelék kavics darabokból összecementálódott kőzet. Kavicsanyaga épp úgy változó, mint kötőanyaga.

Konikus /conica, kúp/ elsődleges keletkezésű lávasztalaktit. Eltérő hosszúságú és keresztmetszetű, sima felszínű kúpok. Az arányosan domborodó formájúakat "teta"-nak /emlőnek/, a csoportos, többnyúlványúakat "ubre"-nek /tőgynek/ nevezzük.

Konó /cono/ A Vezuv-típusú vulkánok régi kráterében keletkezett újabb kúp. Egyes leírók szerint csak akkor nevezhetők konónak, ha magasságuk elérte, vagy túlszárnyalta a régebbi kráterperemet, a szommát.

Konzekvenciabarlang

Mesterséges üregek /bányák, kazamáták stb./ természetes továbbfejlődésével /többnyire felszakadással/ alakult barlangok. Minden esetben magasabban vannak, mint az eredeti mesterséges üregek voltak. Mindenféle kőzetben előfordulhatnak.

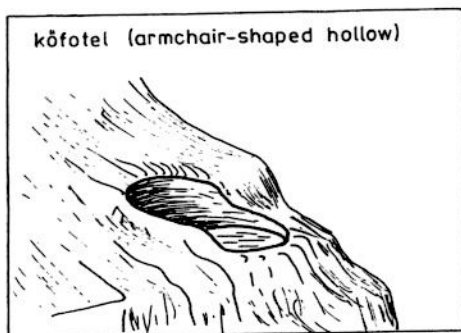
Korenove stalagmity lásd: gyökérszstalagnitek

Korongmélyedések lásd: hengermélyedések

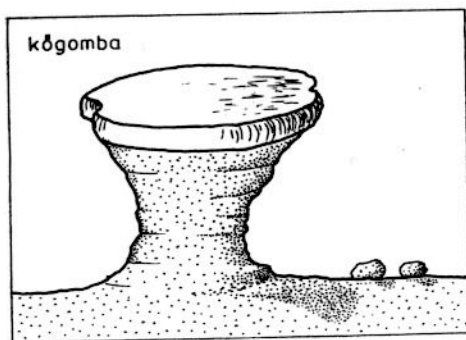
Korrázio a szél, vagy a mozgó víz és jég által szállított törmelékcszemcsék koptató munkája. Eredményeképpen kőtornyok, kőgombák, piramisok, vagy glaciális mélyedések jönnek létre.

Kőfotelek /armchair-shaped hollows/ felszíni oldásos psze-

udokarsztos je-
lenségek kevés-
bé porózus és
átitatható erő-
sebben lejtő
felszínű szili-
kátkőzetekben.
Olyan kerekded
mélyedések, me-
lyeknek lejtőfe-
lőli peremük lé-
nyegesen alacso-
nyabb az emelke-
dő felőli peremrésztől. Aljukon gyakran található víz.
/Lásd még: madáritatók/

Kőgomba Pszeudo-
karsztos fel-
színi jelenség.
Egyedül, vagy
csoportosan ál-
ló felül kiszé-
lesedő kőtör-
nyok leginkább
szemcsés szer-
kezetű kőzetek-
ben /homokkő,
konglomerátum,
agglomerátum, tufa stb./ Szelektív denudáció útján ke-
letkeznek.

Kőnád lásd: sziklakapu

Kőkagylók lásd: madáritatók

Kőkapu lásd: sziklakapu

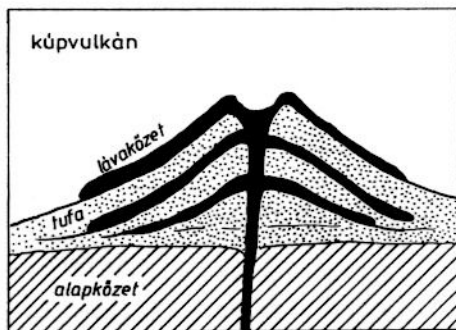
Kötélfonatoa láva /polinéz kifejezéssel: pahoehoe/ olyan híg /bazaltos/ láva, melynek a teteje bebőrösödik, vékony kéreg alakul rajta és a láva mozgása során drapériaszerű gyűrődéseket mutatva merevedik meg.

Kráter a vulkáni /posztvulkáni/ kürtő felső, már a kitörések által épített tölcészerű része.

Kristálykamra vulkánikus kőzetekben alakult zárt üreg /hólyag, gőzrobbanásos üreg, vagy tektonikus üreg/ melynek falait bőségesen lepi fennőtt kristályok csoportjai. /Lásd még: geodabarlang, miarolites üreg, télérüreg/

Kukoricás mállás lásd: kokkolitos mállás

Kúpvulkán, ha a vulkáni anyagok egy csatornán törnek fel és a felszínre hozott anyagok a kráter körül kúpszerű törmelék és lávahalmot alkotnak beszélünk kúpvulkánról. Többnyire sztratóvulkánok, vagyis a piroklasztikumok és a lávaközetek váltakozó rétegsorban képezik a kúpot. Ritkán csak piroklasztikumból álló monovulkánokat is szokott képezni.

Kürtő /pontosabban: vulkáni kürtő, Schlot, pipe, vent/ A magmafészket a felszínnel összekötő csatorna, vagy rés. E kürtőn kerül ki a gázoktól hajtott törmelék, a láva, majd a posztvulkáni működés során a forró oldatok és gázok.

Kvarc SiO_2 Mintegy tíz kristályváltozata ismert. Mind a magmás, mind az üledékes kőzeteknek igen fontos elegyrésze. Keménysége: 7, fajsúlya 2,5 - 2,7. Sok változatát két csoportba oszthatjuk:

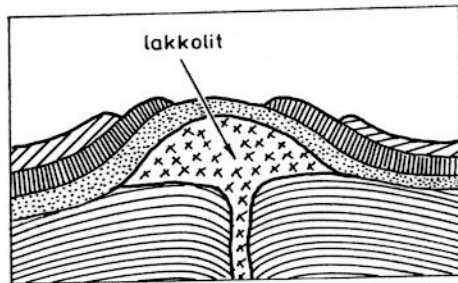
- Fanerokristályos kvarcok: hegyokristály, morian, amethyst, tigrisszem, közönséges kvarc
- Kriptokristályos kvarcok: kalcedon, achát, onix, opál, jaspis, szarukő, tűzkő

Kvarcit nagy kovartartalmú kőzet. A magma-szétkülönülés alacsony hőmérsékletű hidrotermális szakaszában létrejövő kőzetkiválás terméke. Főként mélységi kőzetekben alkot teléreket. Utóvulkanikus úton hóforrásokból is kiválik, mint hidrokvarcit, gejzirit.

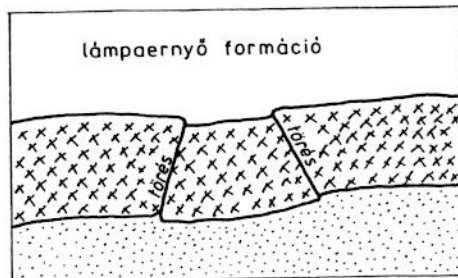
Labradorit kékesszürke, vagy zöld ikerlemezes plagioklász elegyásvány, mely savakban kocsonyásan oldódik. Összetétele szerint: 50-70 % anortit $\text{Ca} / \text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_8 /$ és 30-50 % albit $\text{Na} / \text{AlSi}_3\text{O}_8 /$

Lahar lásd: vulkáni lavina

Lakkolit az egykori felszínközeli megdermedt lávalencséről lepusztul a takaróréteg és ezáltal láthatóvá válik a vulkáni test.

Lámpaernyő formáció pszeudokarsztok sajátos litoklázisrendszere.

E formában a vertikális repedések lefelé táguló formát adnak. Az ilyen rendszerben a pszeudokarsztos lepusztulás során víznyelők alakulhatnak ki.

Lapilli dió-mogyoró nagyságu /4-32 mm közötti/ lávacseppek és kőzetdarabok, melyeket a vulkán a hamuval és bombákkal együtt szór ki. Összementálódva lapillitufát képez.

Láva A felszínre tört folyékony magmatikus kőzet. A láva viszkózitását a kavasavtartalom befolyásolja. A bázikus láva híg, könnyen folyik; a neutrális nehezen folyós; a savanyú lávák inkább csak kidagadnak a kráterből, sűrűségük miatt nem képesek megfolyni.

Lávaárok /lava trench/ A lávafolyamokban, annak folyási irányában alakult hosszanti mélyedések. Két genetikai változatuk van. Az egyik változat az eredendően nyílt, tető nélküli lávakicsordulás maradványa, a másik az egykori lávacsőből alakult úgy, hogy azok beszakadás, vagy kéregbehajlás során elvesztették tetejüket.

Lávabarlang a képlékeny lávában szingenetikus módon keletkezett barlangok. Legfőbb típusai a lávacsőbarlangok, lávakürtőaknak, gázkifúvásos csőbarlangok, lávahólyagok, explóziós üregek, stb.

Lávaboltozódás /hollow tumuli, lávatumulusz/ a félig plasztikus láva a gázok és a hő hatására 1-2 méter magas óraüveg-szerű boltozódásokat képes alkotni mind a felszínen, mind a lávabarlangok termének alján a kevésbé forró kéreg és az izzó viszkózus láva határán. Formailag hasonlít a gipszben alakult duzzadási barlangokhoz.

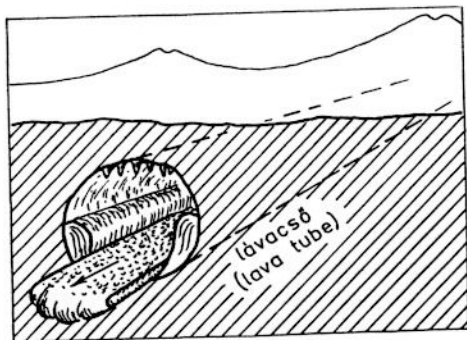
Lávabordák lávacspkőféleségek a lávacsőbarlangok oldal falán, amelyek a másodlagos lávaárak okozta újraoldás hatására alakultak ki és lefelé irányuló megfolyásokban, bordákban mutatkoznak.

Lávacseppkövek az elsődleges /szingenetikus/ keletkezésű lávabarlangok képződményei. A lávabarlangok belső felszínének szelektív megolvadása, újraolvadása útján keletkeznek. Igen sok változatuk van. Ezek alapvető felosztása:

1. Lávasztalagmitiek /fürtöskövek, lágiviliszták/
2. Lávasztalaktitek
 - a/ elsődlegesek:
 - szabályosak /kúpok, umbrák, teták/
 - szabálytalanok /irregulárok/
 - b/ újraolvadásoak:
 - üreges sztalaktitek /szinuszkok/
 - hólygos sztalaktitek /vesikulárok/
 - gázhólyaghegek /cicatrizek/
 - megfolyások

Lávacseppkőoszlop A lávabarlangok mennyezetét a talpszinttel összekötő vékony, görbe lávaképződmények. Megjelenésükben csupán karikatúrái a karsztos barlangok kalcitcseppkőoszlopainak. Genetikájuk szerint, vagy az aljzatot elérő szinuszkok, vagy egy lávasztalaktit összeszenővése egy sztafilittal. Különös sztalagnátnak tekintjük a csészefüleket.

Lávacső /lávacsatorna, lávafolyosó, lávakéregbarlang, lávahéjbarlang, vagy angolul: lava tube, Lava tunnel/ egy szingenetikus vulkánikus barlang. Az enyhe lejtésű /optimálisan $5-3^{\circ}$ / bazaltos lávamezőkön alakul, közel a felszín alatt, azzal párhuzamosan. A felszínen bekérgeződő láva alul még sokáig higan folyós,

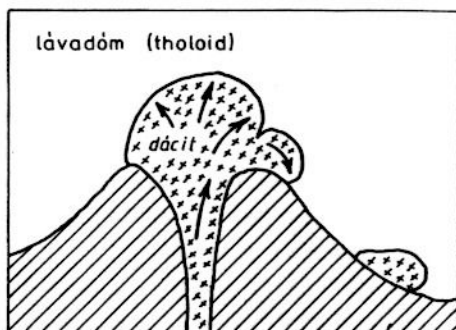

benne a láva áramlik és ha kevesebb az utánpótlás, mint az elfolyás, akkor maradandó csőhálózat alakul. Folyosói nagyjából körmetszetűek /a felső szakaszon vertikális, az alsón horizontális ellipszisek/.

Lávadóm /tholoid/

A viszkózus lávák /erősen szilikátos andezitek és dácitok/ nem tudnak folyni, így a kráter tetején dagadva nőnek. Növekedésük lassú, de egy idő után instabillá válhatnak és

belőlük kisebb-nagyobb darabok törnek le lavinát indítva. Ha a dóm kérge az izzó anyagig felreped, úgy beindul az izzófelhő-képződés.

Lava dome fissure cave lásd: lávadóm-hasadékbarlang

Lávadóm-hasadékbarlang /lava dome fissure cave/ A lávadóm keletkezése közben a kráterfalak által összeszorított, feszült állapotban van. Ha a kráterfal megnyílik, vagy pitkráter keletkezik, úgy e feszültség egy irányban oldódik, valamint az anyagiány felőli fokozottabb lehűlés miatt zsugorodás is bekövetkezik. Ezek hatására mély, aknabarlang-szerű repedések, lávadóm-hasadékbarlangok jönnek létre.

Lavafalls lásd: lávazuhatag :

Lávafelemelkedés /lava rise, pressure plateau/ A híg láva alkotta lávamezőn bekéregződés után a kéreg alatt még áramló láva a mélyebb helyeken túlnyomást eredményez, amely kisebb-nagyobb felszíni kéregdarabokat megemel.

Esetenként a nyomásváltozás következtében többször is. Az ilyen pulzáló felemelkedések, visszasüllyedések a barlangképződés kiinduló pontjai lehetnek. /Lásd még: lávaboltozódás/

Lava flow lásd: lávafolyás

Lava field lásd: lávamező

Lávafolyás /lava flow/ a híg láva lejtőn való mozgása, illetve ennek megdermedt produktuma. A helytől függően három változata van:

1. a felszíni lávafolyás, amely lávamezőket, lávatakarókat alkot,
2. a felszín alatti lávafolyás, amely lávacsőbarlangokat képez és
3. a tengeralatti lávafolyás, amely lemezperemi folyásokban, lávapárnákban szilárdul meg.

Lávafolyosó lásd: lávacső

Lávafröccsgyűrű /lávafröccskúp/ A kürtőből kevésbé híg lávadarabok repülnek ki, majd parabolapályán haladva, forogva lepuffannak lapos, kerek masszákat, ún. "tehénlepényeket" alkotva.

Lávafröccskúp lásd: lávafröccsgyűrű

Lávagiliszták /trenza de lombrizos/ egy lávacseppkő-féleség. A lávacsővek újraolvadása következtében bizonyos esetekben a mennyezetről lecsepegő lávaolvadék 5-10 cm hosszú, ceruzavastagságú lávagilisztákká dermed az aljazaton fonatos sztalagmiteket alkotva, amely egymás hegyénhátán tekerődző féregkupachoz hasonlít.

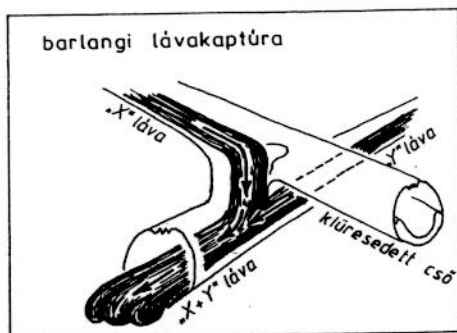
Lávagörgeteg /lava scroll/ Mind a felszíni lávafolyásokon, mind a lávacsőbarlangok lávafolyásában előforduló nagyobb méretű, egy korábbi lávafolyásból származó, részben olvadt, majd megszilárdult, látványos allocthon /másütt képződött/ sziklatömb.

Lávahíd A lávacsőben áramló másodlagos /harmadlagos/ lávafolyás megdermedt felszíne a láva mozgásának befejezése után is megmarad és a két oldalfalat hídszerűen köti össze, ezzel a barlangfolyosót egymás feletti párhuzamos szintre osztva /Lásd még: diafragma/

Lávahólyag /hólyagbarlang/ egy szingenetikus vulkáni barlang. A láva felszínének közelében gáz, vagy gőz által felfújta, simafalú, kerekded üreg. Egyesek képződésük során kipukkadnak, így természetes bejáratuk lesz, mások /a mélyebben lévő/ zárt hólygok, csupán egy hegyomlás, vagy a bányatevékenység nyitja fel őket. Ha faaikon bőséges kristálykiválás van, akkor kristálykamrának, geodabarlangnak nevezzük.

Lávakaptura Egy működő lávafolyás anyagát egy másik lávafolyás teljesen, vagy részben megcsapolja, úgy lávakapturáról beszélünk.

Ez előfordulhat mind a felszíni, mind a felszín alatti /lávacsővek/ lávafolyásoknál. A lávacsővek esetében többnyire egy alsó lávafolyosó másodlagos lávaára hevíti át annyira a környezetét, hogy egy, a felette lévő lávafolyosóhoz át-

olvasztja a kőzetet, azon egy nyílást alkotva, melyen aztán a felső folyosó láváját egy lávazuhatagot képezve megcsapolja, alkalmasint lávazsombolyok is alakulnak így.

Lávakorall egy ritka lávasztalaktit-féleség. Szőlőfürthöz, koralltelephez hasonló, rendkívül törekeny lávabuborékokból összetapadt halmaz. /Nem azonos a barlangi korallokkal!/

Lávakürtőakna /nyílt magmacsatorna, sótano-like pit crater/
 A híg lávát adó centrális vulkánok kürtőjét, ha alsó megcsapolás /parazita kürtő, kráteromlás stb./ éri, úgy a kürtőben annyira alászállhat a lávaszint, hogy a kürtő kutszerűen nyitottá válik.

Lávalabda a lávacsőbarlangok képződménye. A barlangfalak újraolvadása közben a megolvadt kéreg alatt gázok is felszabadulnak. E gázok a nyúlós kérget gömbszerűen felfújják. Ha a gömbök nem durranak ki, hanem eredeti formájukban dermednek meg, beszélünk lávalabdákról, ha kidurranak, úgy gázhólyaghegek, cicatrizek lesznek.

Lávalezökkenés /lava rise pit, sink/ A híg láva alkotta lávamezőn a bekérgeződés után a kéreg alól kifut a még áramló láva, amely a kéreg lezökkenését vonja maga után akkor beszélünk lávalezökkenésről. Ez nem azonos az omlásos lávadepresszióval.

Lávamegfolyás a lávacsőbarlangok falán az újraolvadásos felhevülés lehetőséget ad a nyúlós kéreg megfolyására. A megfolyások változatos formákat képezhetnek, úgymint: bordákat, ráncokat, "dohányzsacszkókat" stb.

Lávamező /lava field/ egy többé-kevésbé jól körülhatárolható terület, amelyet egy, vagy több felszíni lávafolyás borít.

Lávapárkány lásd: párkány

Lava rise lásd: lávafelemelkedés

Lava rise pit lásd: lávalezökkenés

Lava scroll lásd: lávagörgeteg

Lávaszínlők a felszíni lávaárok /leggyakrabban aa-láva/ két oldalán magaspartszerűen kísértő megszilárdult törmelékes lávából álló egymással párhuzamos partok. A lávabarlangok lávaszínlői viszont negatív formák. A nagyobb hőfokú, gyorsmozgású lávaárok színlőket olvasztanak mindkét barlangfalba.

Lávatakaró /lávalepény, lávafennsík/ a híg lávából képződött, többnyire vízszintes, sík lávafelszín.

Lávaterasz A másodlagos lávafolyásból a lávacső falaira tapadt lávapárkány egy harmadlagos /vagy további/ lávafolyás útján lépcsős lávaterasszá fejlődik. Lásd még: terasz.

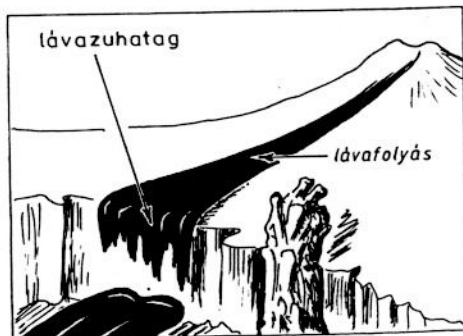
Lava trench lásd: lávaárok

Lava tube lásd: lávacső

Lávatumulusz lásd: lávaboltozódás

Lava tunnel lásd: lávacső

Lávazuhatag /lavafalls/ a lávafolyás lépcsős térszínen való, vízesés-szerű lezuhanása. Egyaránt lehet a felszínen és a barlangokban is.

Lávazsombolyok /simas volcánicas, volcanic pits, pots/
a lávaközeteknek olyan üregei, amelyeknek a mélységi kiterjedése a meghatározó /a vízszintes kiterjedés többnyire elnagyolható/. Végül is igen sokféle megjelenésű /fenotípusú/ és keletkezésű /genotípusú/ üregek összefoglaló neve.

Fenotípusaik:

- szabályosak: lávakürtőaknak, lávakapturák alkotta átolvadásos zsombolyok, gázkifúvásos csőbarlangok, szufidkémények, egyes falenyomatüregek stb.
- szabálytalanok: gőzrobbanásos üregek, jameok, függőleges vulkáni csatornák, lávadóm-hasadékbarlangok, tetőablakok, gázkifúvásos aknak, hasadéaknak, orgonák közti kimállásos barlangok, más falenyomatüregek

Genotípusaik:

- szingenetikusak: lávafolyásos, gáz és gőz képezte, vagy falenyomat alkotta zsombolyok
- posztgenetikusak: oldásos, közetelmozdulás alkotta zsombolyok, hasadékok.

/Zsombolyok előfordulnak mészkő, homokkő, gejzirit, piroklasztikum, lösz, márga stb. kőzetekben is./

Ledge lásd: párkány

Lejtőbarázdák /runnels, Rillen/ felszíni oldásos pszeudokarsztos jelenségek szilikátos kőzetekben. Az egymással párhuzamos, viszonylag hosszú vályatoknak két jól elkülönülő változatuk van, úgymint a lankás lejtők alkalmassint meanderező, ritkán álló barázdái és a meredek lejtők sűrűn álló barázdái. A fedetlen kőzetfelszíneken elkezdődött barázdák folytatónak a talajjal fedett mélyebb részeken is - sőt itt még markánsabbak a formáik. /Lásd még: sziklalábbarlang/

Lemezperemi láva-

folyás /sheet

flows/ Az óce-

ánközépi kéreg-

lemez-távolodá-

si vonalán meg-

jelenő lávakép-

zõdmények, me-

lyek részben

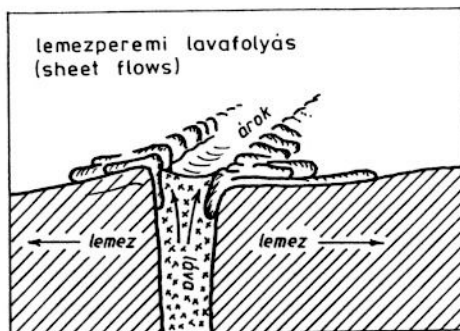
szétterülnek,

részben visz-

szafolynak a

lávát adó árokba.

Strukturájukat tekintve a felszíni pahoehoe /kötélfonatos/ lávának felelnek meg.

Leucit $K/AlSi_2O_6/$ földpátpótló. Gyors lehülésű lávában alakul ki. Főként a közetanyag alkotója, de ritkán fennőtt kristály a vulkáni bombák üregeiben. Üvegfényű, szürkés ásvány, keménysége: 5,5 - 6, fajsúlya 2,5. Lángban nem olvad, HCl-ben oldódik.

Leveles zeolitek /béta csoport/ E zeolitekben az alumíniumszilikát-tetraéderek a tér két irányában kapcsolódnak erősebben, így leveles hasadást adnak a zeolitnek. Ilyenek: a neulandit, a dezmin, az epistibit stb.

Lineáris erózió alkotta barlangok A vízfolyás által mozgott kötőrmelék a vízfolyás irányának megfelelően mélyíti, szélesíti az üreget. Mindig csak másodlagos barlangképző hatásként érvényesül. Mindenféle kőzetben előfordulhatnak.

Littoral caves lásd: abráziós barlangok

Lizardit $Mg_3 //Si_2O_5 / \cdot OH /_4 /$ zöldessárga szerpentinás-ásvány. Az olivin hidrolitosis elbomlásakor keletkezik. Keménysége: 2,5, fajsúlya: 2,5

Lösz a szél által szállított porból lerakódott finomszemcsés üledékes kőzet. Összetétele változatos, de a kvarc és a mész legtöbbször előfordul benne. Jellemzőségei az antropogén eredetű mély bevágódások, löszmélyutak, melyek mentén meredek falakban áll meg a löszréteg. Legtöbb lösztábla a karsztosodáshoz megfelelő mennyiségű oldható meszet tartalmaz. Benne mészcsovek, löszbabák képződnek. Jelentősebb mélybeli fellazulás után löszkutak, vagy parti súvadások alakulnak benne.

Löszbarlangok löszben képződött barlangméretű üregek. Két fő formájuk van, úgymint a fellazulásos eróziós barlangok és a löszkutak.

Löszdolina a meszes kötésű löszfelszínek karsztjelensége. Hasonlóan alakulnak, mint a karsztközetek dolinái.

Löszkút felszakadással alakult vertikális üreg a löszfelszínen. Vagy a karsztközeteket /mészkő, kőszó, gipsz/ fedő löszben az előbbiekre üregeinek átöröklődésével alakul, vagy a meszes kötésű lösz karsztosodásával képződik.

Lúgos oldódás a szilikátos kőzetek oldódásának legszámottevőbb része. A megfigyelések és kísérletek szerint a 9 pH-érték feletti oldatok fejtenek ki lényeges hatást a kovaásványokra. A hidroxil ionok /OH⁻/ épülnek be a kova-makromolekulákba felhasítva azok szilikátkötését /-Si-O-Si-/ egyre kisebb kovasavmolekulákat, illetve ionokat alkotva.

Maar az egyszeri vulkánkitörésből létrejött törmelékgyűrű, melynek a közepén levő mélyedést gyakran tó tölti ki.

Macskaarany lásd: biotit

Madáritatók /kőagylók, rock basins, gnammas/ pszeudokarstos felszíni jelenségek szemcsés szerkezetű szilikát-közetekben. Kisebb-nagyobb, változatos formájú és elnevezésű bemélyedések, melyekben gyakran megáll a víz. Meszes kötésű törmelékes közetekben savas, szilikátkötésű közetekben lúgos oldódás során alakulnak. Az oldódáshoz optimális pH-értéket fedett állapot esetén a talaj, fedetlen állapotban a medencék vizében élő növényzet biztosítja. Az anyagelszállítást a víz, illetve a szél végzi. Főbb típusai: a félgömbmélyedések, a tányérmélyedések, a hengeremélyedések, a kőfotelek /valamint ezek kombinációi/.

Magma a szilárd földkéreg alatti sűrű szilikátkőzet-olvadék. Ez olvadékban vannak szilárd kristályos részek, de vannak különböző gázok és vízgőz is. A magma csak a felszínközélnben, kis nyomáson képes higan folyós lenni. Ebből keletkeznek a magmás közetek. A földkéregben megdermedve mélységi /intruzív/ közetek, a felszínen megdermedve kiömlési /vulkáni/ közeteket alkot.

Magnetit Fe_2O_4 Fekete színű, kocka, vagy oktaéder, illetve rombtizenkettős kristályokat alkot. Karca mindig fekete, ez jól megkülönbözteti a külalakra hasonló többi /ferrokromit, jakobzit, hematit stb./ ásványoktól. Mágneses. Keménysége: 5,5 - 6, fajszúlya: 4,9 - 5,2.

Márga átmeneti üledékes kőzet az agyagos mészkő és a meszes agyag között. Vékonypados rétegekre válik szét. Felülete érdes, strukturája kötött, színe a sárga, a barna és a szürke között változik.

Márgabarlangok a márgában, illetve a márga határán képződött posztgenetikus, többnyire hasadék, vagy tömbök közötti barlangok.

Másodlagos formák lávacsőben lásd: diafragma

Másodlagos mennyezet /secondary ceiling/ barlangi lávazuhatagok alatt kialakuló formáció. Akkor jön létre, ha a zuhatagos lávacső felszakad és így alacsonyabb hőmérségletű levegő kerül az aktív lávacsőbe, amely hatására megdermed a zuhatagos barlangi lávafolyás felszíne. A megdermedt felszínű lávazuhatag alól kifolyik a még híg láva és a korábban kialakult lávaeróziós fülkék így egy másodlagos kéreggel lesznek takarva.

Mélységi kőzetek /intruzív kőzetek/ A magnából a földkéreg hézagaiba benyomult kőzetolvadék lassan kihűl és teljesen átkristályosodva mélységi kőzetté alakul. Ilyen: a gránit, a sziderit, a gabbró, a diorit stb.

Nesterséges üregek az emberek által kifejezetten üregképző céllal a felszín alatt létesített járatok. Ilyenek a bányatárók, kazamáták, katakombák, pincék, barlanglakások stb.

Metaszomatózis a hévizes utóvulkáni tevékenység közben a forró anyalúg hőmérsékletével, oldottanyag-tartalmánál fogva kőzetátalakítást okoz, ásványkiválást eredményez.

Fajtái: pirotermális /500 °C felett/
 hipotermális /500-300 °C között/
 mezotermális /300-200 °C között/
 epitermális /200-50 °C között/

Meza lásd: bazaltmeza

Miarolites üreg A híg, forró lávában a magas hő és nyomásviszonyok mellett az oldatok gőzzéválása üregeket alkot. Ezekbe gyakran szép fennőtt kristályok alakulnak. /Lásd még: kristálykamrák, telérüregek, geodabarlang/

Mofetta A vulkáni, vagy posztvulkáni tevékenység során főként széndioxidot kibocsájtó gázexhaláció. Ha a csökkenő gázmennyiséget a források földalatti vízere elnyeli, akkor savanyú víz, csevice, borvíz keletkezik.

Mohasztalagmit homokkőhegységek kisebb fülkéiben előforduló sztalagmitformájú, felfelé tornyosuló, élő, 3-10 cm magas mohadúzzanat. Hasonlóságot mutat a gyökérsztalagmittekhez.

Napszurásos bazalt /szeplős bazalt, Sonnenbrenner/ A földpátpótlók a hő és fény hatására a kőzetfelszínen bomlanak és világos színű foltozottságot eredményeznek. Továbbfejlődve ez a folyamat kokkolitos /kukoricás/ málláshoz vezet.

Nátrolit $\text{Na}_2/\text{Al}_2\text{Si}_3\text{O}_{10}/\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ a Dunántúlon gyakori Na-tartalmú zeolit. Rendszerint finom tűk formájában jelenik meg a bazalt hólyagüregeiben. Keménységük: 5 -5,5, fajsúlyuk: 2,2. Hevítve könnyen olvadnak.

Natural bridge lásd: sziklakapu

Naturbrücke lásd: sziklakapu

Nefelin $\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$ /kevés Ca-mal/ zsíros üvegfényű, gyengén színezett ásvány. Hatszögletes zömök oszlopos kristályai vannak. Egyes vulkáni kőzetekben /nefelin bazalt, fonolit/ kőzetalkotó ásvány. Keménysége: 5,5 - 6, fajsúlya: 2,6. Erős savakban felhőszerűen szilikát válik ki belőle. Könnyen olvad.

Neck /nekk/ kipreparálódott kúrtókitöltődés. A kúrtót körülvevő törmelék és lazább lávakőzet lepusztul, de a kúrtóbe "fagyott", ellenállóbb kitöltődés megmarad meredekfalú tornyokat alkotva.

Nekk lásd: neck

Neovulkanitok egyre kevésbé használt kifejezés a földtörténeti harmadkor után keletkezett vulkánikus kőzetek megjelölésére.

Nemkarsztos kőzet az a kőzet /ellentétben a karsztosodó kőzettel/, melyben a gyenge savas oldatok nem tudnak jelentős lepusztulást végezni. Az ilyen kőzetekben /vulkáni kőzetek, homokkő stb./ keletkezett barlangok a nemkarsztos barlangok.

Niváció újrafagyások sorozata által kiváltott kőzetaprózódás, amely fokozatosan üreget rág a kőzetfelszínbe. Többnyire a firnteknők falán fordulnak elő nivációs üregek.

Nuée ardente lásd: izzó felhő

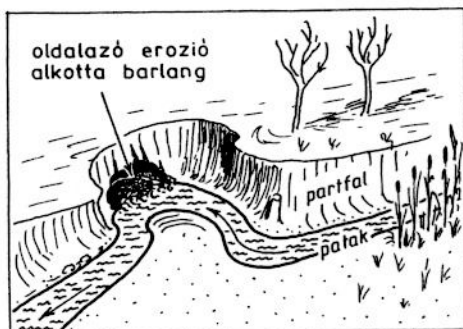
Nyílt magmacsatorna lásd: lávakürtőakna

Obszidián /riolitüveg/ Nevét Obsius rabszolga után kapta, aki Egyiptomból "először" hozta Itáliába ezt, mint ahogy Plineus ókori földrajzi írótól tudjuk. Többnyire fekete, kagylós törésű kőzet. A korai társadalmak legfontosabb "ipari nyersanyaga" volt. Pattintékaiból éles pengéket készítettek, csiszolva ellenálló edények, szelencék, ékszerek lettek belőle.

Oldalazó erózió által

alakult barlangok

A felszíni folyóvizek kanyarulatának konvex oldalán alakult fülkék, melyeket a mozgó vízből kisodródó törmelék koptat ki. Az ilyen fülkeszerű barlangok mindenféle kőzetben előfordulnak.

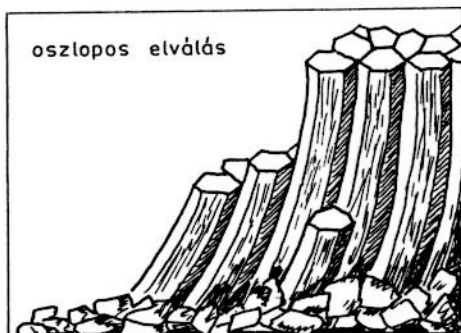
Olivin a bázikus kiömlési kőzetek fontos, jellemző elegy-
 ásványa. Mintegy 80 % forsterit $Mg_2/SiO_4/$ és
 20 % fayolit $Fe_2/SiO_4/$ alkotja.
 Üvegfényű, zsíros tapintású, zöldes, sárgás /az oxidá-
 ció következtében barnásvörös/ ásvány. Savakban oldó-
 dik. Keménysége: 6,5 - 7, fajsúlya 3,5. Bennőt
 kristályaiban gyakran pikotit zárvány található, fenn-
 nőt kristályai kevésbé fejlettek.

Olivinbazalt egy bazanitféle, a therolitos magma olivin-
 ben dús /5 % feletti/ változata, ahol az olivin a kő-
 zetelegyben is jelen van, nemcsak a zárványokban.

Open vertical volcanic conduits lásd: függőleges vulkáni
 csatornák

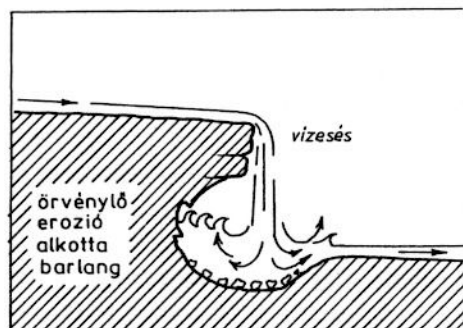
Ortoklász $K /AlSi_3O_8/$ az alkáli földpátok egyike. Üveg-
 fényű, legtöbbször rózsaszínű, vöröses a beépülő vas-
 tól. Keménysége: 6 - 6,5, fajsúlya 2,5 - 2,6. Savak
 nem oldják.

Oszlopos andezit a kompakt andezit egyes esetekben a láva-
 állapotból va-
 ló lehülés so-
 rán 5-6 szögle-
 tű zsugorodási
 oszlopokra reped.
 igen ritka, de
 nagyon látványos
 képződmény.

Oszlopos bazalt a le-
 pusztulás során
 20-30 cm átmérő-
 jű, 4-5-6 szögű
 oszlopokra váló bazaltos kőzet. Az oszlopok az egykori
 kiömlési irányokra merőlegesen helyezkednek el. /Az or-
 gonák, vagy kőzsákok más képződmények!/
 /

Örvénylő erózió alkotta barlang /vízesés alatti barlang/ Ha a vízesés alatt kevésbé ellenálló a kőzet, mint a vízesés felső részén, úgy az örvénylő víz által mozgatott törmelék jelentős méretű üreget képes kialakítani. /Lásd még: evorzió/

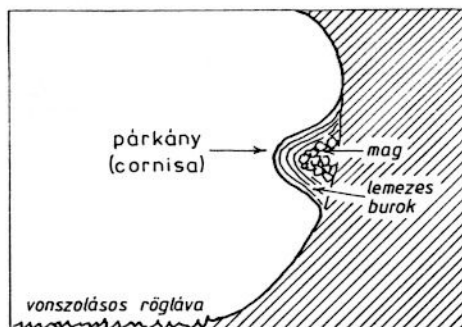
Pahoehoe-láva lásd: kötélfonatos láva

Pajzsvulkán enyhe lejtőjű, a magasságához képest nagy kiterjedésű, híg lavát adó centrális vulkán.

Paleovulkanitok egyre kevésbé használt kifejezés a földtörténet harmadkora előtt keletkezett vulkanikus kőzetek megjelölésére.

Parazita kráter /illetve kürtő/ A kürtők, ill. kráterek az egyszeri működés után eltömődnek. Az újabb kitörés útját a kráter /kürtő/ dugója akadályozza, így a feltüremkedő vulkáni termék újabb utakat talál magának, ezek a rések a parazita kürtők és szájuk a parazita kráterek.

Párkány /cornisa, shelve, ledge/ a lávacsőben a másodlagos lávafolyásból származó kisméretű diafragma. A folyó két oldalára forrt vízszintes, vagy

enyhén lejtős, hosszanti kitüremkedés. A falhoz tapadt salakos magból és az ezt borító, hozzáöntött lemezekből áll. Egymás alatt párhuzamosan több párkány is lehet, a különböző idejű és szintmagasságú lávafolyásokból.

Párnaláva a vízalatti bazaltmegszilárdulás jellegzetes formái, párnákból /pillows/ álló halmaz. A vízalatti lávamegjelenés homlokáról válnak le a párnák, majd alakalmasint legurulnak, vagy halmozódnak.

Peléé hajszálai rendkívül vékony, hosszú bazaltszálak. Az igen híg lávából, többnyire a Pelée könnyeiből repülés közben válnak le. Vékonyságukra jellemző, hogy a madarak fészket raknak belőle.

Peléé könnyei olyan lávaalapú piroklasztikus részecskék, amelyek annyira híganfolyós állapotban keletkeznek, hogy formájukat a felületi feszültség alakítja repülés közben és mint cseppek hullanak alá. A göröglakta vidékeken achnelit-nek /permetkőnek/ nevezik.

Peléé-típusu vulkán lásd: vulkáni kitörések fajtái

Perlites kőzet sörétszerű üveges gömböcskékből összeállt aprószemű vulkánikus kőzet.

Phillipsit $/Ca, Na_2, K_2/ Al_2Si_4O_{12} \cdot 4,5 H_2O$ egy zeolit-ásvány. Többnyire rombtizenkettőst utánzó alakban jelenik meg. Fehér, áttetsző halmazokat, sertéket alkot a bazalt hólyagüregeiben. Keménysége: 4 - 4,5, fajsúlya: 2,2. Lángban áttetsző üveggé olvad.

Pikotit $Fe /Al, Fe, Cr/2 O_4$ spinell-szerkezetű összetett oxid. Fekete négyszögletes apró zárványkristályokat alkot az olivinben és más bázikus, ultrabázikus kőzetösszetevőkben.

Pillow-láva lásd: párnaláva

Pingos a lávasztalaktitek, lávacseppek összefoglaló portugál elnevezése.

Pipe lásd: kürtő

Piroklasztikum /tefra/ a vulkáni működés során kiszórt, később kőzetet alkotó tüzes törmelék /por, hamu, lapilli, bombák/ elnevezése.

Piroxén-andezit sötét, majdnem fekete andezitféle, hasonlít a bazaltra, de több benne az ásványos elegyrész. Kőzetelegében főként piroxéneket /augit/ tartalmaz.

Piroxének az ionszilikátok közé tartozó ásványok. A SiO_4 -tetraéderek egyirányú, fématom révén csatlakozó láncokból álló rombos, vagy monoklin kristályrendszerű amfibólásványokból állnak. Pl: diopszid, hedenbergit, augit, egirin, jadeit, spodument.

Pit lásd: lávazsombolyok

Pitkráter /sink, small caldera/ egy lesüllyedékes kráter, amelyben a lávaszint lépcsőzetesen visszahúzódva hül ki, így belsejében köralakú teraszok, lépcsők és szakadéknak /lávazsombolyok/ találhatóak.

Plagioklászok ásványegysor az albit / $\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$ / és az anortit / $\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$ / között. Tagjai:
 - a savanyúak: albit, oligoklász, andezin;
 - a bázikusak: labradorit, bytownit, anortit
 egyre fogyó SiO_2 -tartalommal. Fennőtt és bennőtt kristályai a magmás kőzetekben általánosak.

Porfiros szövet Magmás kőzetek sajátos kristályosodást mutató változata. Nagyobb kristályok csak elszórtan találhatóak az aprószemű, vagy üveges kőzetelegyben az

elégtelen kristályosodási feltételek következtében. Főként a lakkolitokra jellemző.

Posztbazaltmozgás a bazalttakaró megmerevedése után, a különböző vastagság okozta nyomáskülönbségek hatására létrejövő lezökkenések. Az így keletkezett törések menti elmozdulás alkalmasint barlangméretű is lehet.

Postgenetic cave lásd: posztgenetikus barlang

Posztgenetikus barlang /postgenetic cave/ a befoglaló kőzet teljes kialakulása után korróziós, eroziós és tömegmozgásos, vagy kőzetdúzzadási úton kialakult üreg. Gyakorlatilag mind a vulkánikus és mind a különböző üledékes és átalakult kőzetekben keletkezhet.

Pot lásd: lávazsombolyok

Pressure plateau lásd: lávafelemelkedés

Pszudokarszt /álkarszt/ az a terület, ahol a savak által nehezen oldható /nemkarsztos/ kőzetek esetében a karsztokhoz hasonló formák /karr, dolina, uvala, nyelő, barlang stb./ található. A különböző szakemberek nem azonos értelemben használják e fogalmat. Bővebb értelmezés szerint minden a mészkövek savas oldódásán kívüli felszíni és felszín alatti üregesedett kőzetjelenséget e fogalomkörbe sorolnak /így a termálkarsztot, a fedett karsztot, a korallbarlangokat, a sin- és postgenetikus vulkáni kőzetüregesedést, a gránit, a homokkő oldott és koptatott üregesedését stb./ Szűkebb értelmezés vagy genetikai alapon /nem oldott, nem szénsavas oldott stb./, vagy a nehezen oldódó kőzetek /vulkáni kőzetek, homokkő, metamorf kőzetek stb./ üregesedési formáira használja a pszudokarszt kifejezést.

Pszeudokarsztológia A savakban nehezen oldódó kőzetek /vulkáni kőzetek, mélységi kőzetek, homokkövek, metamorf kőzetek stb./ posztgenetikus /oldásos, kimállásos, tömegmozgásos/ üregesedésével foglalkozó tudományág. Kivételt képeznek a vulkáni kőzetek szingenetikusan alakult üregei, melyekkel a vulkánoszeleológia foglalkozik az UIS bizottságai között történt megállapodás szerint.

Pszeudosztratifikáció /álrétegződés/ a vulkánikus kőzetekben fordul elő. Az a jelenség, mikor az egységes felépítésű és strukturájú kőzet az egykori megmerevedési határok mentén jelentkező rétegződéshez hasonló elválásokat, eltérő színárnyalatokat mutat.

Puka /polinéz kifejezés/ tetőablakot, skylight-et jelent.

Pumice lásd: pumit

Pumis lásd: pumit

Pumit /pumice, pumis/ aprószemű lapillikból és porból összehérsérselt tufaféleség. Tévedésből gyakran keverik a horzsakővel.

Ránótt emelet lávacsőben a másodlagos lávafolyásból származó képződmény. Többféle módon is keletkezhet, de jellemzője, hogy egy másodlagos folyásból való megszilárdult lávakéreg a csövet egy felső és egy alsó régióra osztja. Hasonló a lávahidhoz, de attól kiterjedtebb képződmény.

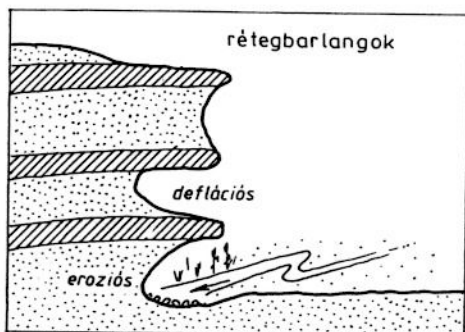
Repedésvölgy /rift valley/ az óceáni hátságok középvonalában húzóóó, szimmetrikus keresztmetszetű hosszanti mélyedés. Ennek mentén jut a magmás anyag /szinte kizárólag híg bazalt/ az óceánok aljára.

Rétegarlang

/ Schichthöhle /

A meredek oldalhoz kifutó kőzetrétegek határán, ott ahol az ellenállás gyengébb, indul meg sok esetben az üregképződés. Többnyire víz-

szintes kiterjedésű kimállásos, deflációs, abrázíós barlangok alakulnak így leggyakrabban homokkőben, tufában.

Rift valley lásd: repedésvölgyRillen lásd: lejtőbarázdákRing-shaped trench lásd: gyűrűárok

Riolit többnyire vöröses színű, érdes kiömlési kőzet. A színes ásványok és a kvarc kristályai szabad szemmel is jól láthatók benne. Strukturája változatos, leginkább porfiros, de sörétszerű gömböcskékből álló változata a perlit, kőzetüvege az obszidián, a hólyagos szerkezetű pedig a horzsakő.

Riolittufa érdes felületű, fehér, vagy szürke kőzet.

Kvarcsemcséket, fénylő fehér földpátokat, sárga horzsakő darabokat tartalmaz szövete.

Rock basins lásd: madáritatókRoot flora lásd: gyökérflóraRoot stalagmit lásd: gyökérsztagmit

Ropy flor lásd: fonatos aljzat

Rostos zeolitok /alfa csoport/ B zeolitokban az alumínium-szilikát-tetraéderek kapcsolódása láncszerű, ezért külalakjukban a nyújtott, rostos jelleg érvényesül. Ilyen például: a nátrólit, a mezolit, a skolecit, a thomsónit, a gannordit, az edingtonit.

Runnels lásd: lejtőbarázdák

Salakos felszínű láva lásd: aa-láva

Sartsey-típusú vulkán lásd: vulkáni kitörések típusai

Savanyú magmás kőzetek 65 %-nál magasabb a SiO_2 -tartalmuk. Sűrű, nehezen folyó lavát adnak. Ilyenek: a riolit, a dácit, a kvarcporfir.

Schichthöle lásd: rétegbarlang

Schlot lásd: kürtő

Scroll lásd: lávagörgeteg

Secondary ceiling lásd: másodlagos mennyezet

Semleges magmás kőzetek SiO_2 -tartalmuk 52-65 % között van. Közepes viszkozitású lavából keletkezett, elterjedt kőzetek, mint pl: az andezit, a trachit, a diorit, a porfirrit stb.

Sheet flows lásd: lemezperemi lavafolyás

Shelly pahoehoe lásd: hólyagos bazalt, kenyérkő

Shelve lásd: párkány

Sill lásd: teleptelér

Simas volcánicas lásd: lávazsombolyok

Skyligth lásd: tetőablak

Sótano spanyolul eredendően pincét, alagsort jelent, de Mexikóban a lefelé szélesedő aknabarlangokat illetik e szóval, melyek vulkanikus kőzetek esetében is előfordulnak.

Sótano-like pitcrater lásd: lávakürtőakna

Spalthöhle lásd: tektonikus barlang

Spinell $Mg Al_2O_4$ összetett oxidásvány. Mészkő, vagy dolomit és a magma érintkezésekor keletkező kontakt ásvány, de láva és tufakőzetekben is előfordul. Színe változatos. Igen kemény /7-8/, fajsúly 3,5 - 4,1. Ellenálló, a cc. H_2SO_4 kissé támadja, de a HF nem oldja.

Squeeze-up lásd: kisajtott lávagumó

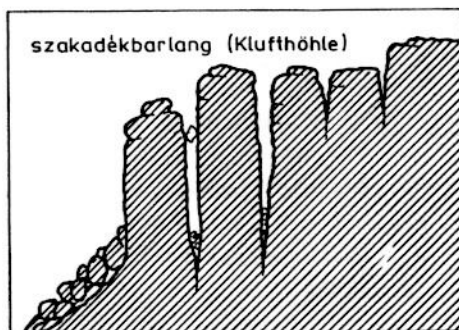
Stromboli-típusú vulkán lásd: vulkáni kitörések típusai

Syngenetic caves lásd: szingenetikus barlangok

Szabálytalan lávasztalaktitek /irregulárok/ Elsődleges keletkezésű lávasztalaktitek. Ellentétben a szabályos kúp alakú képződményekkel, ezek bordázott felszínűek, excentrikusak, rongycafathoz hasonlóak, belsejük többnyire hólyagos.

Szakadékbárlang

/ Kluffthöhle /
 a tornyokra,
 tömbökre pre-
 parálódott kő-
 zetben /bazalt-
 orgonák, homok-
 kőtornyok/ levő
 többnyire függő-
 leges kiterjedé-
 sű üregek, üreg-
 rendszerek.

Szanidin /K,Na//AlSi₃O₆/ alkáli földpát. Fehér, vagy sár-
 gás, rózsaszínes, olykor szintelen ásvány. Főként sava-
 nyú kiömlési kőzetekben fordul elő. Pajszúlya: 2,3 - 2,6

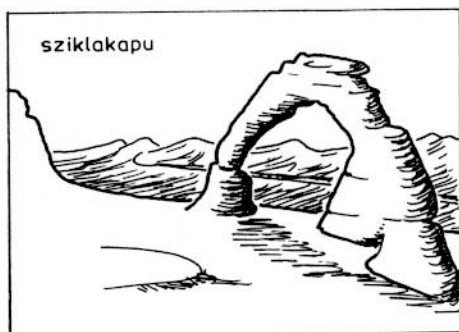
Szelektív denudáció A lepusztulási folyamat tényezői nem
 egyforma hatást tudnak kifejteni a különböző kőzetek-
 ben. Az e hatásoknak jobban ellenálló kőzetek kipre-
 parálódnak a lepusztuló környezetből. Ilyen hatásoka-
 ra alakulnak a vulkanikus tanúhegyek, neckek, szikla-
 tornyok, kőgombák, ingőkővek.

Szfén lásd: titanit

Szideritbárlang A légköri oxigén oxidációja, valamint a
 talajvíz okozta hidralizáció és anyagelszállítás folya-
 matrendszerében a szideritásványok /FeCO₃/ limonittá
 /Fe₂O₃/ alakulnak üregeket hagyva maguk után. A szi-
 deritbárlangok többsége a vasércbányászat során táru-
 fel.

Szikkakapu /kőkapu,

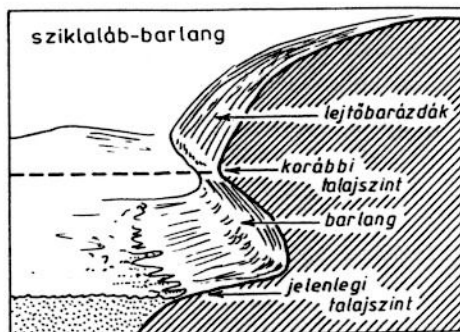
kőhíd, Felsentor,
natural bridge /
Nagyobb, többnyire függőleges helyzetű kőlapok leginkább szelektív aprózódás útján való átlukadása. Mindenféle kőzetben előfordulhat, de leginkább homokkövekben találkozhatunk vele.

Szikkakitörés alkotta barlang lásd: inkassziós barlang

Szikkaláb-barlang /cliff-foot cave/ A szilikátközetek dom-

ború lejtőjű szikkaláiról sűrűn lefutó lejtőbarázdák folytatónak a talajszint alatt is. A talajjal fedett részeken a kedvezőbb feltételek miatt fokozottabb az oldódás, így előbb-utóbb alá-

hajló bemélyedés maródik a fedett szikkalába. Ha később a denudáció kitakarja a szikkalábat, feltárul az ún. szikkaláb-barlang.

Szikkasír olyan sírkamra, amelyet emberi tetemek elhelyezésére faragtak, majd a temetkezési szertartás után befalaztak. Lehetnek egyszerű, egyfülkés, egyfolyo-

sós sziklasírok, de vannak bonyolult labirintusok is. Többségüket a sírrelblók feldúlták, így már funkciójukat veszített emberi alkotásoknak tekinthetők. Lásd még: mesterséges üregek.

Szilikátkarszt szilikátos kőzetek bonyolult és igen lassú oldódási folyamatai által keletkezett felszíni és barlangi karsztjelenségek együttese. Lásd még: szilikátos kőzetek oldódása és a lúgos oldódás.

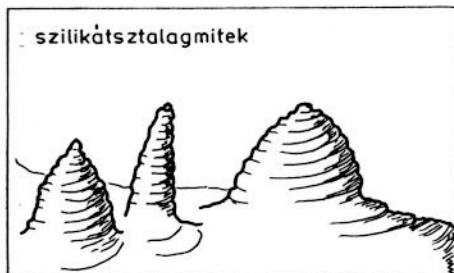
Szilikátok a szilíciumnak oxigénnel és fémekkel alkotott vegyületei. A természetes szilikátok a magmás olvadékok lehülésekor és megszilárdulásakor, vagy metamorf folyamatok során, valamint ezek oldásos-kristályosodásos újrendeződésével keletkeznek. A földfelszín leggyakoribb /95 %-át adó/ kőzetalkotó ásványait adják.

Szilikátos kőzetek oldódása bonyolult többfázisú egymás melletti és egymást követő folyamatok összessége. Sokkal lassúbb, mint a karsztos kőzetek oldódása. Összetevőiből a lúgos oldódás a meghatározó, de szerepet kap a hidráció, a hidrolízis, az oxidáció, de a savas oldódás is /és a kőzetalkotó ásványok függvényében még egyéb folyamatok is/.

Szilikátpizolitek apró /1-5 mm/ gömb, vagy bunkó formájú barlangi szilikátképződmények. Színük a fehértől a vörösről át a feketéig változhat. Oldatokból, vagy aeroszólókból válnak ki a barlangok falára.

Szilikátsztagmit

Általában széles /10-15 cm/ bunkó, félgömb formájú, gyűrűzött mintázatú sztagmittek csepegő helyek alatt. Színük fehér, sár-

gás, vagy vöröses. Megjelenésükben nagyon hasonlítanak a kalcitsztalagmitekhez.

Szilikátsztalaktit

Formájukban, színükben nagyon hasonlítanak a kalcitcseppkövekhez. Vannak vékony szalmacseppkövek, természetes csapok, vagy drapériák stb.

szilikátsztalaktitek

Szigenetikus barlangok /syngenetic caves/ A kőzet keletkezésével azonos időben alakult barlangok. Ezek többsége a képlékeny lávában alakuló ún. lávabarlang, de ide soroljuk a karsztbarlangik közül a mésztufa- és korallbarlangokat is.

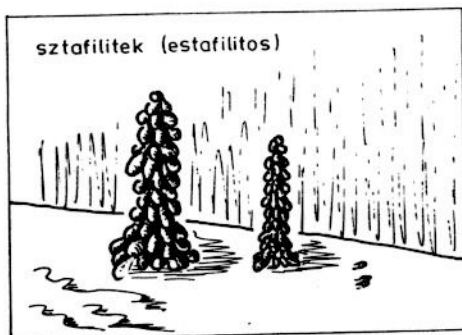
Szinusz lásd: üreges lávasztalaktitek

Szolfatára A vulkáni, vagy posztvulkáni tevékenység során főként kénhidrogént kibocsájtó gázexhaláció.

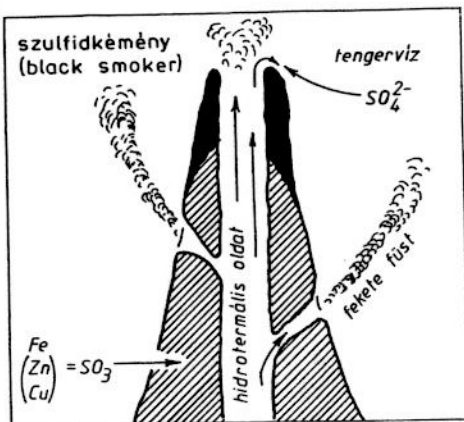
Szolució lásd: evorzió

Szomma /somma/ a Vezuv-típusú vulkánok korábbi, gyűrűalakú krátermaradványa, amelynek mélyebb belsejében újabb keletű, kisebb kúp /kónó/, vagy krátertér van.

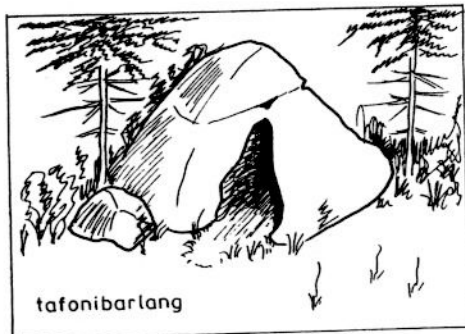
Sztafilit /fürtöskő/
jellegzetes for-
májú lávaszta-
lag-
mit. A barlang
mennyezetéről cse-
pegő láva hosz-
szabb /10-40 cm-
es/ 3-7 cm átmé-
rőjű fürtös osz-
lopokat képez.
A fürtök szemei-
ben gázhólyagoc-
sák vannak.

Szulfidkémény /fekete
füstölő, black
smoker/ Az óceán-
hátságok riftvöl-
gyeiben képződő
20 - 30 m magas,
5 - 10 m átmérőjű,
belül üres kúpok,
tetejükön sötét
színű vízoszlop
gomolyog hidroter-
mális működésük idején. Működésük befejeztével szulfid-
érces kúpok lesznek belőlük.

Tafonibarlangok több-
nyire kisebb /1-2
m-es/ "zsebszerű"
üregek általában
kvarcban, gneisz-
ben, gránitban.
Előfordulnak mind
a szálbanálló a-
lapkőzetben, mind
a tovaszállított

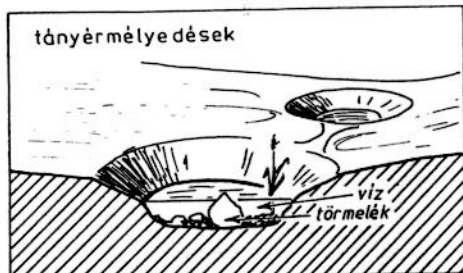

hatalmas kőtömbökben. A tafonijelenség kialakulásának első fázisa a talajkéreg alatti oldódás. A talaj lepusztulása után pedig a kristálynövekedés /só, jég, stb./ szakít le pikkelyeket a kőzetről és ez által méhsejtszerkezet, vagy barlangszerű fülke alakul ki.

Tanuhegy egy néhány km-es lávatakaró és a környezet eltérő lepusztulásának következménye. A szelektív denudáció kevésbé pusztítja a lávatakarót és erőteljesen a környezetét, így néhány millió év alatt relatíve jelentősen "kiemelkedik" a lepusztult környezetéből a lávatakaró maradványa, a meza /vagy kisebb változata, a butté/.

Tányérmélyedések

/flat-floored pans/ felszíni oldásos pszeudokarsztos jelenségek kevésbé porózus és átítható lapos felszíni szilikátközetekben. Lapos, fordított csónkakúp formájú mélyedések. Gyakran megáll bennük a víz. /Lásd még: madáritatók/

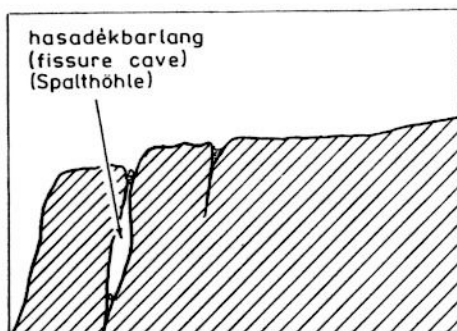
Tefra lásd: piroklasztikum

Tefrit vulkáni kőzet. Az alkáli bazaltokhoz tartozik. Lényeges ásványai a földpítok, a földpátpótlók, az augit. Olivintartalma 5 % feletti, de szabad olivin nincs benne.

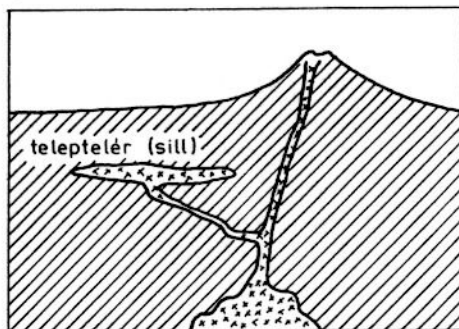
Tektonikus barlangok

/ hasadékbarang , Spalthöhle, fissure cave/ A szálanálló kőzet repedései mentén kialakult posztgenetikusan üregeket tartjuk tektonikus barlangoknak. Jellemzőek rájuk a

keskeny, magas járatok. Gyakorlatilag mindenféle kőzetben kialakulhatnak, így gyakoriak a vulkanikus kőzetekben és a homokkövekben is.

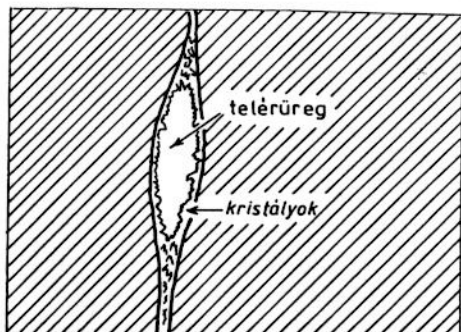

Teleptelér /sill/ felszínelatti vulkanikus forma. A feltörő magma a többnyire vízszintes kőzetrétegek között megreked és ott merevedik meg. A lepusztulás során felszínre is kerülhet.

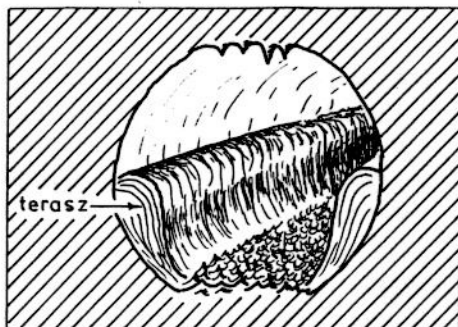

Telér a kőzet diaklázisát /repedését/ kitöltő idegen ásvány. Többnyire vizes oldatokból kerül a repedésekbe.

Telérüreg A telért határoló síkok közti üreg, amelyeket részben, vagy teljesen kitöltene az ércek és a kristályok. Lásd még: miarolites üreg, geodabarlang és kristálykamra.

Terasz /pontosabban: diafragma terasz/ a lávacsőben másodlagos lávafolyásból származó képződmény. Az oldalfalaktól egészen a talpszintig terjedő hosszanti ráforrás.

Változatos formájú, sokszor lépcsőzetes is lehet. Lásd még: lávaterasz.

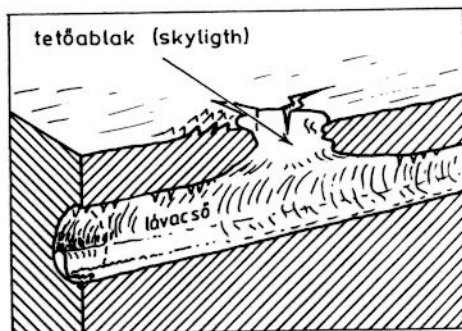
Termális erózió A másodlagos lávafolyás átforrósítja, átolvasztja a korábbi lávaömlés termékeit, majd magival viszi ennek részeit is a még meg nem olvadt kőzetdarabokkal együtt. Hatása jelentkezik mind a felszíni, mind a barlangi környezetben. Lásd még: lágörgeteg.

Teta spanyol szó - női mellett, emlőt jelent. E szóval illetik a lávasztalaktitek szabályos, domborodó formájú kúpjait is. Lásd még: lávasztalaktitek.

Tetőablak /skyligh/

az a jelenség, amikor a friss lávafelszín már megkérgeedett héja beszakad az alóla továbbfolyt láva okozta anyaghiány miatt. Az így keletkezett ablakon eleinte még az izzó láva látszik,

később ez képezi a lávabarlangok bejáratát más bejáratok mellett. Hasonló jelenség, mint a gázkifúvásos akna, de annak kis törmelékgyűrűje is van és általában mélyebb. Lásd még: puka. — A jég alatti buvárkodásnál más értelemben használt szakkifejezés!

Thaumasit $\text{Ca}_3\text{H}_2 / \text{CO}_3 \cdot \text{SO}_4 \cdot \text{SiO}_4 / \cdot 13 \text{H}_2\text{O}$ egy un. ismeretlen rácsszerkezetű, ritka zeolitásvány. Fehér, finomszálás, selyemfényű rostos anyag. Csak néhány Balatonfelvidéki bazaltfeltárásban ismert /Gulács, Sarvaly/.

Tholoid lásd: lavadóm

Titanit /szfén/ $\text{CaTi/SiO}_5/$ Kissé zsíros, gyémántfényű, sárga, barna, vagy vörös színű ásvány. Sósav kevésbé, a kénsav jobban oldja. Lángban kifakul, majd barna üveggé olvad. Keménysége: 5 - 5,5, fajszúlya: 3,4 - 3,6

Titánmagnetit a Fe_3O_4 és a FeTiO elegye. Többnyire hatszögletes oszlopokban, tűkben jelenik meg.

Tömbök közti barlang lásd: álbarlang

Tömegmozgásos barlangok a nagytömegű kőzetdarabok elmozdulása útján létrejövő barlangok. Lehetnek: tektonikus barlangok, álbarlangok, felszakadásos barlangok, vagy atektonikus barlangok és ezek további változatai, kombinációi.

Trachit tömött, szürkés, vagy vöröses kiömlési kőzet. Kőzetelegében jól látszanak a fehér és fekete színű kristályok. Összetéveszthető a riolittal és a dácittal, de ezekben a kvarc jól kivehető, míg a trachitban nem.

Transzvaporizáció A kiömlött láva nyomja az alapkőzetet, melyből a víz a lávacsatornába préselődik, ez növeli a kitörés intenzitását, ami újabb lávaproduktumokat eredményez, aminek nyomása további transzvaporizációt gerjeszt. A vulkáni működés megszűnte után is észlelhető még a kürtőbe került víz.

Trapp nagyméretű, réteges lávafelszínek /bazalttakarók/ tábla-lépcsősen lepusztult formái /pl: Dekkan-fennsík/

Tree mold lásd: falenyomatüreg

Trenza de lombrizos lásd: lágviliszták

Tridimit szilíciumoxid-változat. Eruptív kőzetek üregeiben kitöltő anyagként fordul elő, sokszor szilikátcseppköveket alkotva, illetve ez utóbbiak alkotórészeként.

Trunk cave lásd: falenyomatüreg

Tube in tube lásd: cső az alagútban

Tufa eruptív eredetű aprószemű törmelékből utólag összecementált kőzetfésülés. A bányászok a rossz minőségű, mállott vulkáni kőzeteket is tufának nevezik.

Tufit eruptív eredetű, aprószemű, vízbe hullott törmelék-
ből keletkezett kőzet. A vízalatti település miatt sa-
játos réteges kifejlődést mutat. A részecskék többnyire
mésszel cementálódtak össze.

Tumulusz lásd: lávaboltozódás

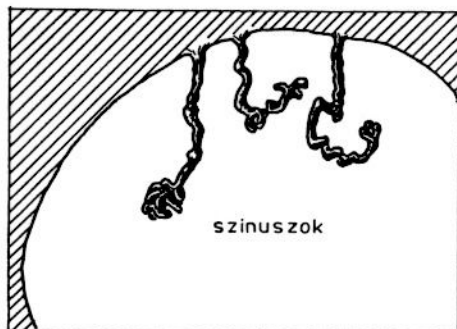
Tűzfelhő-kőzet lásd: ignimbrit

Ubre spanyol szó – tőgyet, csecset jelent. A kúpos láva-
sztalaktiteknek azt a változatát jelölik e szóval, a-
melyeknél a nyúlványok tőgyre emlékeztető csoportokat
alkotnak.

Ultravulcano-típusú vulkán lásd: vulkáni kitörések típusai

Üreges lávasztalaktitek /szinuszkok/ újraolvadásos, másod-

lagos keletkezé-
sű lávasztalak-
titek. Hosszú,
vékony, hólya-
gos szerkezetű
képződmények. A
hólyagokban oxid
és szilikátkris-
tályok vannak.
Külső felületü-
kön a rájuk ra-
kódott Fe, Ti és
Si-tartalmú anya-

gok miatt hasonlítanak a bazaltra. Alakjuk igen válto-
zatos, egyenes, vagy enyhén görbülő csövek, végükön kő-
zetgombolyaggal, de lehetnek erősen ívelt, fodros vál-
tozatok is. Felszínükön a mikrokristályok sokszor gyű-
rűkbe vannak rendeződve.

Varratbarlangok /boundary ridge caves/ A kráterek lávatava
az aktivitás idején is alkalomszerűen bekérgeződik. A

következő efuzió ezt csak részben olvasztja újra. Az újraolvadás határvonalán a felszínen kis dombsor, varrat képződik, ennek felszíne alatt pedig kisebb szabálytalan, kerekded barlangüregek alakulnak.

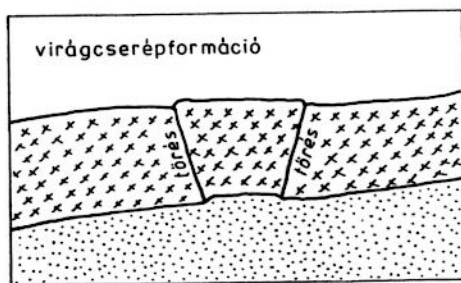
Vent lásd: kürtő

Vesikulárok lásd: hólyagos lávasztakatitek

Vezuv-típusú vulkánok lásd: vulkáni kitörések típusai

Virágcserep formáció

a pszeudokarsztok sajátosságos litoklázisrendszere. E formációban a vertikális repedések iránya lefelé szűkülő. Ilyen rendszerekben emeletes felszakadásos barlangok alakulhatnak.

Vízesés alatti barlangok lásd: örvénylő erózió alkotta barlangok

Volcanic pits lásd: lávazombolyok

Vonzolások rögláva /block lava-floor/ lávacsőbarlangok alján elforduló képződmények. A lávacsőben másodlagosan /harmadlagosan/ végighömpölygő aa-láva folyásokból visszamaradt és megdermedt néhány dm vastag "szőnyeg". Ellentéte a fonatos aljzat.

Vulkáni bombák A diónál nagyobb /32 mm feletti/ méretű láva-
darabok és egyéb
kövek, melyeket a
vulkán gáz- vagy
gőzexhalációja
vetett ki a krá-
terből. A lávárészek
kirepülve a
forgómozgás követ-
keztében szilárdulnak meg, így
alakjuk gömb, to-
jás, korong, du-
góhúzó. Földre érve enyhén belapulnak. Ha kérgük bere-
pedezik, úgy kenyérkérgű bomba jön létre.

Vulkáni hamu /ash, ceniza, Asche/ izzó por állapotában ki-
szórt finom törmelék. Összecementálódva tufát alkot.

Vulkáni kitörések típusai

Megjelenésük szerinti csoportosítás:

- hasadékvulkánok
- centrális /vagy központi/ vulkánok

A kitörés jellege /intenzitása/ szerinti csoportosítás:

- Hawaii-típusú vulkánok - kevésbé heves kitörések, többnyire csak hígán folyós bazaltot produkálnak, pajzsvulkánokat alkotnak.
- Stromboli-típusú vulkánok - kissé explozívebbek, valamivel sűrűbb bazaltot adnak, gyakoriak a kis robbanások, melyek lávacafatokat dobálnak ki.
- Vulcano-típusú vulkánok - a viszkózusabb lávaömléseket hosszabb szünetek szakítják meg, hevesebbek a robbanások és így több a hamu, alkalmasint több tonnás darabokat is képesek kidobni.
- ultravulcano-típusú vulkán - többnyire csak krátertörmeléket dob ki.
- Vezuv /vagy subpliniusi/ -típusú vulkán - a lávaömlés mellett a gyakori robbanások és az egyenle-

tes gázkifúvás jellemzi, magas karfiol-felhőket produkál.

- Pelée-típusú vulkán - viszkózus lávadómjából nem indul lávafolyás, hanem ennek repedéseiből hangrobbanások után tisztító izzófelhő hömpölyög lejtőin.
- Surtsey-típusú vulkánok - a tengerfenékről indulnak /vagy oly szárazföldi területeken, ahol sok víz tud a kürtőbe jutni/, előbb átforrósítják a vizet, aztán hamuszórás és gőzoszlop felemelkedése következik, szabályos tufagyűrűt hoznak létre.

Vulkáni kőzetek lásd: kiömlési kőzetek

Vulkánikus barlangok a vulkáni kőzetekben keletkezett barlangok. Elsődlegesen /szingenetikusan/ keletkezett barlangok a kőzet megszilárdulása előtt keletkezett üregek, ilyenek a lávacsőbarlangok, lávahólyagok, falenyomatüregek és a vulkáni robbanások által keletkezett üregek. Másodlagosan /posztgenetikusan/ keletkezett barlangok a láva megszilárdulása után korróziós, eróziós, és tömegmozgásos úton keletkezett barlangok.

Vulkánikus barlangok képződményei olyan ásvány- és kőzetalakulatok, melyek a vulkanikus barlangokban, sziklarepedésekben fordulnak elő. Lehetnek elsődleges és másodlagos kristálykiválások, diafragmák, lávacseppkövek, szilikátcseppkövek, kalcitcseppkövek, különböző törmelék-felhalmozódások stb.

Vulkáni lavinák Vannak hideg és forró lavinák. Hideg lavina az iszapír /lahar/, melynél az izzó hamu felolvasztja a vulkáni kúp jégsapkáját és annak anyagával közösen hömpölyög le a lejtőn, a már kihűlt száraz vulkáni por magában is megindulhat hideg lavinaként. A láva anyagából keletkeznek a forró lavinák. Egy nagyobb lejtőn a lassú lávafolyás átcsap zuhogó törmelékzúporba, amely lávagömbökké gyűrődik és úgy gurul tovább. Ezek az akréciós lávagömbök.

Vulkano-típusú vulkánok lásd: vulkáni kitörések típusai

Vulkánszpeleológia A szpeleológiának /barlangtannak/ az az ága, mely általában a kiömlési kőzetekben képződött barlangokkal foglalkozik. Jelenleg az UIS bizottságok közti megállapodás szerint csak a kiömlési kőzetek elsődleges keletkezésű barlangjaival. /A másodlagos képződésűekkel a pszeudokarsztológia foglalkozik./

Weathering cave lásd: kimállásos eredetű barlangok

Wollsackflughenhöhle lásd: gyapjúzsákok közti barlang

Wurzelstalagmit lásd: gyökérsztalagmit

Xenolit idegen kőzettöredék az eruptív kőzetekben, amelyek a magma csak részlegesen oldott fel.

Zeolitok üreges, csatornás alumíniumszilikátok. A vulkáni utóműködés során, illetve a lávamegszilárdulásakor az oldatokból víztartalmú szilikátásványok válnak ki a főként mezo- és epitermális metasomatózis során. Az ásványok hevítéssel dehidrálhatók, illetve a rácsszerkezetbe épült kationok egy része kivonható, kicserélhető. E tulajdonságaik miatt használja fel a gazdaság. Lángban megolvadnak, HCl-ben oldódnak.

Zsombolyok lásd: lávazsombolyok, szakadékbarlangok

ANGOL-MAGYAR-NÉMET SZÓSZEDET
 ENGLISCH-UNGARISCH-DEUTSCHE WÖRTERSAMMLUNG
 ENGLISH-HUNGARIAN-GERMAN GLOSSARY

aa-lava	salakos láva	Schlackenlava
abrasion cervice cave	abrázíós barlang	Brandungshöhle
after organic remain	falenyomatüreg	Kopiehöhle
ardent-gasiferous cloud	izzó felhő	glühende Wolke
armhair-shaped hollow	kőfotel	Steinarmstuhl
barranco	vulkáni aszövölgy	Barranko
basalt column	bazaltoszlop	Basaltsäule
basalt doline	bazaltdolina	Basaltdoline
basalt pillar	bazaltoszlop	basaltsäule
basalt sinkhole	bazaltviznyelő	Basaltschluck- loch
black smoker	szulfidkémény	Sulfidkamin
block lava-floor	vonszolásos rögláva	Blocklavafuß
boulder trogment cave	álbarlang	Blocktrümmer- höhle
breccia	breccsa	Brekzie
caldera	vulkáni üst, kaldera	Caldera
cave coral	barlangi korall	Höhlenkoralle
cave dwelling	barlanglakás	Höhlenwohnung
cave formation	barlangi képződmény	Höhlenformation
chimney	kémény	Gaskamin
cliff-foot cave	sziklalábbarlang	Felsenfußhöhle

cone /of stalactite/	kúpalakú cseppkő	Kegel /-stalaktit/
cone /volcanic/	/vulkáni/ kúp	/vulkanisch/ Kegel
cone volcano	kúpvulkán	Kegelsvulkan
consequence cave	konzekvencia- barlang	Konsequenzhöhle
crater	kráter	Krater
crystal chamber	kristálykamra	Kristallkammer
cylinder	hengermélyedés	Zylinderloch
denudation	lepusztulás	Denudation
eruption	kitörés	Ausbruch
excavated ^{cave} cueva	kivájt barlang	gegrabene Höhle
explosion	robbanás	Explosion
extrusion	kinyomulás, kisajtolódás	Extrudieren, Auspressen
feldspar	földpát	Feldspat
fissure cave	hasadékbarlang	Spalthöhle
flame tongue	lángnyelv	Flemmestein
flat-floored pan	tányérmélyedés	Tellerloch
flood-tuff	tűzfelhőkőzet, ártufa	Ignimbrit
fumarole	gázkitörés	Dampfaus- strömungen
fungi of stone	kőgomba	Pilzfelsen
gas blister	gázhólyag	Gasblase
gas blow-hole	gázkifúvásos akna	Gasausströmung- schacht
geoda cave	kristálykamra	Kristallkammer
geysir	szökőforrás, gejzir	aufspringende heiße Quelle
gravity cave /sherlopa/	gravitációs barlang	Gravitations- höhle

hemicylinder	félhenger	Halbzyylinder
hemispherical pit	félgömbmélyedés, /kamenica/	Halbkugelloch
hollow tumuli	lávaboltozódás, /tumulusz/	Lavawölbung
inkasion	leszakadás	Inkasion
intrusion	magmabenyomulás	Intrusion
jameo	felszakadás	Ausriss
lava ball	lávalabda	Lavaball
lava blister	lávahólyag	Lavablase
lava bridge	lávahíd	Lavabrücke
lava captura	lávakaptura	Lavakaptur, Lavafang
lava-cascade	lávazuhatag	Lavafall
lava cave	lávabarlang, lávacsó	Lavahöhle, Lavatunnel
lava coral	lávakorall	Lavakoralle
lava dripstone	lávacséppkő	Lavatropfstein
lava dome	lávadóm	Lavadom
lava dome fissure cave	lávadóm- hasadékbarlang	Lavadom- spalthöhle
lavafalls	lávazuhatag	Lavafall
lava field	lávamező	Lavafeld
lava flow	lávafolyás	Lavafluß
lava ledge	lávaterasz	Lavaterasse
lava passage	lávafolyosó, lávacsó, lávabarlang	Lavagang, Lavarohr, Lavahöhle
lava pit	lávazomboly	Lavaschacht
lava rib	lávaborda	Lavarippe
lava scroll	lávagörgeteg	Lavarollblock

lava shelf	lávaszínló	Lavaerosionsmarke
lava shelve	lávapárkány	Lavakante
lava slipping	lávaszínló	Lavaerosionsmarke
lava stream	lávafolyás	Lavafluß
lava tube	lávacső, lávabarlang, lávafolyosó	Lavarohr, Lavahöhle, Lavatunnel
lava tumulus	lávaboltozódás /tumulusz/	Lavawölbung
lava tunnel	lávacsőbarlang, lávabarlang	Lavatunnel, Lavagang
layer cave	rétégbarlang	Schichthöhle
litoral cave	abráziós barlang	Brandungshöhle
loess	löss	Löß
maar	tufagyűrű /-hegy/	Maar
man made-cave	mesterséges üreg	künstlich Hohlraum
mass displacement- cave	tömegmozgásos barlang	Messenbewegungs- höhle
mica-schist	csillámpala	Glimmerschiefer
mofette	gázkifúvás /mofetta/	Gasausstömungen
mother lye	anyalug	Mutterlauge
natural bridge	kőhid, kőkapu	Naturbrücke
neck	kürtőtorony, /nekk/	Neck
open vertical volcanic conduits	lávazsomboly	Lavaschacht
pahoehoe-lava	kötélfonatos láva	Stricklava
pillow-lava	párnaláva	Kissenlava
pipe /volc./	/vulk./ kürtő	Schlot /vulk./
pipe cave	csőbarlang	Rohrhöhle

pit	gödör	Loch
pit crater	szakadékráter	Kluftkrater
plateau	fennsík	Hochebene
postgenetic cave	másodlagos kelet- kezésű barlang	postgenetische Höhle
pseudokarst	álkarszt /pseudokarszt/	Pseudokarst
pyroclasticum	vulkáni törmelék- kőzet	Pyroklastikum
rift	repedés	Riß, Spalt
rift valley	repedésvölgy	Klamm des Ozean- bodens
ring plateau	gyűrűplató	Ringplateau
ring-shaped trench	gyűrűárok	Ringgraben
rise	felboltozódás	Gewölbe
rock basin	madáritató	Felsenloch
rockshelter	kőodu	Steinzelle
rootstalagmit	gyökérsztalagmit	Wurzelstalagmit
ropy lava	kötélfonatos láva	Stricklava
runnel	lejtőbarázda	Rille
sandstone	homokkő	Sandstein
secondary ceiling	másodlagos mennyzet	sekundäre Decke
shaft /volc./	kürtő /vulk./	Schlot /vulk./
shield volcano	pajzsvulkán	Schildvulkan
sill	teleptelér	Sill
sink	süllyedék	Senkung
sink hole	szakadékráter	Kluftkrater
skylight	tetőablak	Deckeöffnung
staphylit	fürtöskő /sztafilit/	traubig Stalagmit

swelling cave	dúzzadákos barlang	Schwellunghöhle
syngenetic cave	elsődleges keletkezésű barlang	Syngenetische Höhle
tafoni cave	tafonibarlang	Tafonihöhle
tectonic cave	tektonikus barlang	tektonische Höhle
tree-mold	falenyomatüreg	Kopiehöhle
trunc cave	falenyomatüreg	Kopiehöhle
tube in tube	cső az alagútban	Rohr im Tunnel
vent	hasíték, kürtő	Riß
volcanic blister	gázhólyag	Gasblase
volcanic bomb	vulkáni bomba	vulkanische Bombe
volcanic cave	vulkáni barlang	Vulkanhöhle
volcanic pit	lávazsomboly	Lavaschacht
weathering cave	kimállásos barlang	Auswitterungshöhle
welded-tuff	tűzfelhőkőzet /ignimbrit/	Ignimbrit